वेङ्कामात्येन प्रणीतः

लक्ष्मीस्वयंवरसमवकारः
LAKṢMĪSVAYAṀVARA SAMAVAKĀRA
OF
VEṄKĀMĀTYA

General Editor :
Vidwan Dr. H. P. MALLEDEVARU, M.A., Ph.D.

Editor :
R. RAGHAVENDRA RAO, M.A.

Under the Guidance of :
Vidwan R. G. MALAGI, M.A.

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः
ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE
1987

Price : Rs. 9–00

UNIVERSITY OF MYSORE
ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE SERIES NO. 164

मैसूरु विश्वविद्यानिलयः
प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला-१६४

LAKṢMĪSVAYAMVARA SAMAVAKĀRA

OF

VEṄKĀMĀTYA

वेङ्कामात्येन प्रणीतः

लक्ष्मीस्वयंवरसमवकारः

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE
प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु
1987

First Edition 1987

Copies : 1000

Published by

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE,
University of Mysore,
MYSORE.

Printed at
Udayaravi Printers and Publishers
1354/1, K.M. Puram,
MYSORE-4.

UNIVERSITY OF MYSORE

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE SERIES 164

LAKṢMĪSVAYAMVARA

SAMAVAKĀRA

OF

VEṄKĀMĀTYA

General Editor :

Vidwan Dr. H. P. MALLEDEVARU, M.A., Ph.D.

Director, Oriental Research Institute, Mysore and

Professor and Chairman, Department of P. G. Studies and

Research in Sanskrit, Manasagangotri, MYSORE

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE,

MYSORE-5

1987

मैसूरु विश्वविद्यानिलयः
प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला-१६४

वेङ्कामात्येन प्रणीतः

लक्ष्मीस्वयंवरसमवकारः

प्रधानसम्पादकः
विद्वान् डा. हेच्. पि. मल्लेदेवरु, एम्. ए. पिहेच्. डि,
निर्देशकः प्राच्यविद्यासंशोधनालयः
स्नातकोत्तरसंस्कृताध्ययनसंशोधनविभागस्य
प्राध्यापकः, मुख्यश्च
मानसगङ्गोत्री, मैसूरु विश्वविद्यानिलयः
मैसूरु

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः मैसूरु
1987

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE
SERIES 164

LAKṢMĪSVAYAṀVARA SAMAVAKĀRA

OF

VEṄKĀMĀTYA

Edited by:

R. RAGHAVENDRA RAO, M.A.,
Research Assistant,
Oriental Research Institute,
Mysore.

Under the Guidance of:

R.G. MALAGI, M.A.,
Nyāya, Vedānta vidwan,
Deputy Director,
Oriental Research Institute,
Mysore.

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE,
MYSORE-5
1987

प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला-१६४

वेङ्कामात्येन प्रणीतः

लक्ष्मीस्वयंवरसमवकारः

सम्पादकः

आर्. राघवेन्द्रराव्, एम्. ए.,

संशोधनसहायकः

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः

मैसूरु

मार्गदर्शकः

आर्. जि. माळगि, एम्. ए.,

न्याय-वेदान्त विद्वान्

उपनिर्देशकः

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः

मैसूरु

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु

1987

FOREWORD

I am extremely happy to present Veṅkāmātya's Lakṣhmīswayamvara Samavakāra to the lovers of Sanskrit. This work, critically edited by Sri R. Raghavendra Rao, M.A., is being published by the Oriental Research Institute, Mysore and I am glad to state that other works of Veṅkāmātya alias Pradhāni Veṅkappayya, will follow in this series.

Pradhāni Veṅkappayya was a prolific writer of the 18th Cen. A.D. His contribution to the dramatic literature of Sanskrit is great both qualitatively and quantitatively. All major types of Sanskrit drama, except Nāṭaka and Prakaraṇa, have been exemplified by Veṅkappayya very ably. In addition to this, he has written standard works in the categories of Mahākāvya, Campū and Gadyakāvya. Besides, his works on poetics and Advaita are also remarkable. His contribution to Stotra literature in Sanskrit and Kannada is also note--worthy. It is a matter of genuine pride for the Oriental Research Institute, Mysore, to have the privilege of publishing Veṅkāmātya's works for the first time.

The budding editor Sri Raghavendra Rao, M.A. has given ample details of the life and works of Veṅkappayya in his introduction. He has also highlighted the charming aspects of the present work. To bring out this work, the editor has made use of four manuscripts preserved in the Institute. I wish this scholar all the best. Vidvan, R.G. Malagi, M.A. Deputy Director of the Institute, has guided the editor in deciding readings and correctiong mistakes.

It is my pleasant duty to acknowledge our gratitude to Prof. Y. P. Rudrappa, Vice-Chancellor, and Dr. P. Venkata Ramaiah, Registrar and other authorities of the University of Mysore and also the members of the Syndicate who have given continuous encouragement to our research and publication work. I wish to express our thanks to M/s. Udayaravi Printers, Mysore, for having printed this volume nicely. The Director, Mysore University Printing Press, also deserves thanks for his co-operation.

I hope that the admirers of Sanskrit will warmly welcome this valuable publication.

H. P. MALLEDEVARU.

LAKṢMĪSVAYAMVARA SAMAVAKĀRA

OF VENKĀMĀTYA

Introduction

The rich Sanskrit tradition of the past was kept alive by the people of Karnātaka during the 18th century. Among those who contributed liberally to the develop-ment of literature of the period was Pradhān Venkāmātya. He wrote works in Kannada and Sanskrit and the latter seems to have occupied most of his attention.

Venkāmātya, more popularly known as Venkappaiya, was the son of 'Vāmāmba' and Rāmapuri Hampayā-mātya.[1] Obviously, he belonged to a family of ministers as indicated by the name of his father. It is said that he was born in the 'Aruveli niyogi sect of Brāhmaṇas.[2] His literary output in later years shows that he received good education in the arts and letters of the period during his early years. He was familiar to his countrymen by other names too ; he was called 'Venkāsūrī'[3] and 'Venkaṭabhū-pati'[4]. History records that he entered service under Rāṇi Vīrammāji of Karnaṭaka around the year 1757 A.D. and that he was transferred as an agent to a place called 'Hosañgaḍi' in the South Canara district which was then

---

1. '*History of Mysore*' - Vol. II - 1946. Edited by C. Hayavadana Rao, pp.478
2. Ibid.
3. '*Lakṣmīsvayamvara Samavakāraḥ*' MSS. 'Ka', p.96/a.
4. M. Krishnamachariar, '*Classical Sanskrit Literature*" - 1937, p.705.

included in 'Bednur'[1]. Venkāmātya's life was closely associated with the political activities of Rāṇi Vīrammājī and Hyder Ali of Mysore. The latter particularly took note of his administrative abilities and raised him to the high office of a 'Dewan' and conferred on him the title of 'Pradhān'. His early years of service, however, was under Rāṇi Vīrammājī ; and it is surmised that it was during this period that he devoted his attention to the production of Sanskrit compositions.

Venkāmātya was a politician of a high order. It was this trait in him that attracted the admiration of Hyder Ali who took him over to Śrīraṅgapaṭam and honoured him with a 'Pradhānship'. His administrative abilities were equally good. At the request of Hyder, he took over the administration of Bednur and did much to infuse confidence in the people and to improve its trade and commerce. He investigated fraudulent cases of monetary misbehaviour and increased the revenues of the State. The case of misappropriation by an official called Thimmappa in Mysore territory was particularly noticed by him. He was a clever negotiator too ; and, in the year 1774 A.D., Hyder Ali sent a mission to Poona under the leadership of Pradhān Venkappaiya to negotiate a peace treaty with Raghunatha Rao, a mahratta chieftain. While his gifts as a civil administrator was acclaimed, his prowess on the battle field was by no means negligible. He was called upon in the year 1770 to put down the rebellion of a few *palegars* in Hassan, Belur and other places, which task he performed successfully. More interesting was his feat when in 1771, he fought against the Mahrattas near Melkote and successfully managed to take himself and Tippu to Mysore territory.

---

1. '*History of Mysore*' — Vol .II. Edited by C. Hayavadana Rao, p.478.

But Venkāmātya had not the good fortune of enjoying a happy life. His last days were in sad contrast to the pleasures of his early times. Hyder Ali, the man whom he faithfully served, did not continue to be friendly with him; rather, he went to the other extremity of charging Venkappaiya with misuse of power and failure to collect revenues of the State. The ruler took away most of his money and imprisoned him in Śrīrañgapatam. The only silver lining in the cloud was that at the intercession of an officer called, Appaji Rām, Venkappaiya was allowed to be free, allowed to enjoy the title 'Pradhān' and allowed the privilege of an allowance of Rs. 1,000 a month. Nature was hostile to him ; and Venkāmātya died in the year 1782 unable to survive an attack of diabetes.

Not many details about the life of Venkāmātya are known. It is a small point to learn that he married for a second time in the year 1771[1]. In the introductory portion of the play, Laksmīsvayamvara, it is said that its author went by the name of 'Venkasūrī' and 'Venkayārya', that he was a well-recognised poet, that he had written a *Prahasana* called "Bhaikṣava" and that he was well-versed in many languages. The fact that he was in the habit of writing a dramatic composition at the time of a festive event in the city is also evident ; the 'Lakṣmīsvayamvara' is said to have been composed to entertain people assembled at the time of celebrating Raghunātha Mahōtsava in Śrīrāmpur. His introductory verse in this play, as also in others, praise Lord Śrī Rāma and on this

---

1. *History of Mysore*, Vol.II, Ed. by C. Hayavadana Rao, pp. 478-482.

basis it may not be wrong to conclude that he was a special devotee of this incarnation of the Supreme[1].

Works :

Venkāmātya was the author of a large number of Sanskrit works. Among them the important ones were: Alaṅkāramaṇidarpaṇam, Kāmavilāsabhāṇaḥ, Mahendravijayaḍimaḥ, Vīrarāghavīya Vyāyōgaḥ, Lakṣmīsvayamvara Samavakāraḥ, Sītākalyāṇavīthī, Rukmiṇīsvayamvarāṅkaḥ, Hanumajjayam and Rāmakathāmṛtasāraḥ[2]. Other works attributed to him were Kukṣimbharī Bhaikṣava–a *Prahasana* and Urvaśīsārvabhaumaḥ, an 'īhāmṛga'[3]. This list shows that it was the intention of the author to illustrate each one of the varieties of dramatic composition.

Features of Samavakāra

The 'Lakṣmīsvayamvara' was written as an example of a *Samavakāra* type of dramatic composition. The special features of this species of play are noted in many of the Alaṅkāra texts while dealing with the subject of dramaturgy[4]. The Sāhityadarpaṇa cites '*Samudra Mathana*' as an illustration for 'Samavakāra', which is a major type of dramatic writing[5]. We learn from the *Lakṣaṇa-granthas* that the plot of a Samavakāra should be woven

1. Venkāmātya : '*Lakṣmīsvayamvara Samavakāraḥ*', MSS, 'Ka', pp.96-98.
2. *History of Mysore,* Vol.II, Ed. by C. Hayavadana Rao.
3. M. Krishnamachariar, '*Classical Sanskrit Literature*', p 705.
4. *Daśarūpaka* of Dhanañjaya - III, pp.62–67, and *Sāhityadarpaṇa* of Viśvanātha VI. pp. 234-240.
5. See commentary on 'Samavakāra'.

around the activities of Gods and Demons and that the story must be a well-established one. Likewise, the hero should be a famous person, answering to the specification of the "udātta" type. The main sentiment should be the 'heroic' (Vīra) and the other sentiments should be appropriately delineated. It should further go without the *vimarśa sandhi* and should be with a 'prastāvanā' or introduction. It should display all varieties of dramatic 'vṛttis', but the 'Kaiśikī' should sparsely be used. Neither the 'Bindu' nor the 'praveśaka' should make themselves felt and the play should be cast in three Acts. The author should maintain a time sense and the whole story should be over within thirty-six *ghaṭikas*. There must be a reference to a 'fraud' (*kapaṭa*) practised by the opponents and to certain grave calamities (*vidravas*). Above all, there must be portrayed one of the three kinds of love : that of the religious kind (*Dharma śṛṅgāra*), that of the 'wealthy' (*Artha Śṛṅgāra*) and that of the 'pleasurable' (Kāmaśṛṅgāra). Lastly, its stanzas must be cast in varieties of metres.

The 'Lakṣmīsvayamvara' satisfactorily answers the specifications prescribed by dramaturgy. It is a major dramatic work (Rūpaka) the plot of which centres round the famous episode of the wedding of Lakṣmī and Mādhava. The characters involved in the story are the Gods and Demons. Its hero is Puruṣottama, here named Mādhava, and he is described as belonging to the highest type of a hero-the Dhīrodātta. His efforts are directed (phalaprāptī) towards winning the affection and hand of Lakṣmī, here named Ramā. Its main sentiment is heroism (Vīra) and is nourished by the subsidiary sentiments of 'Śṛṅgāra' as revealed by the conduct of Ramā and Mādhava and the jocular (Hāsya) as revealed by the

behaviour of the jester (Vidūṣaka) and Vainatēya. A close perusal of the play shows that it has all the *saṁdhis* excepting the '*Vimarśa*' and has an interesting 'prologue' (prastāvanā). It has all the dramatic 'vṛttis' excepting the "Kaiśikī". It is characterised by the absence of '*Bindu*' and '*pravēśaka*'. It is cast in three Acts and observes the brevity of time sense in so far as it deals with the "Love quarrel" (praṇayakalaha) between the hero and the heroine and itssubse quent resolution. There is a definite reference to a fraud (Kapaṭa) which the demons intended to practise, namely, that of carrying away Ramā from the wedding hall by disguising themselves in the garbs of deities. There is a reference to possible calamities (Vidrava) made by Vainateya, if by chance, the Demons were to become successful in their threat. And, of the three kinds of love (Śṛṅgāra) specified for a Samavakāra, it is the 'Dharma Śṛṅgāra' that finds portrayal. Mādhava weds Ramā for the welfare of the universe and for the delight of the Gods.

The plot of the drama broadly falls into three parts : the 'Love-quarrel' (praṇayakalaha) covered by the first Act, the separation of Ramā and Mādhava (Ramā-Mādhavaviraha) covered by the second and the wedding of Ramā-Mādhava, covered by the third.

The first act opens with a benedictory stanza in praise of Lord Rāma. Then enters the Sūtradhāra who conducts a conversation with his wife to bring about a cleverly woven 'prastāvanā' or prologue. In this portion of the play, the author manages to tell the spectators the name of the drama, its author, the occasion on which it is staged. And to satisfy the rules of dramaturgy, the prologue is made significant too. It indicates that the theme of the main drama is wedlock and that the sentiment of Love is depicted in the play by a reference to

'Śṛṅgāralakṣmī', the daughter of the Sūtradhāra and his wife and the anxiety of the latter to celebrate her marriage with a suitable bridegroom. The Sūtradhāra sets at rest her anxiety by telling her that handsome Śrīraṅgavallabha was there to wed her. After the prologue, two Gandharvas enter the stage: Kuvalayānanda and Mallikāśekhara. They inform in their conversation in a *Śuddhaviṣkambhaka*, that Ramā had a 'love-quarrel' with her husband and consequently had gone over to her father, Varuṇa, who had decided to hold a '*Svayamvara*' in which he was going to give her in marriage to one who was the 'hero of the universe' (Lokaikavīra) and who was the 'peak of perfection' (Sakalaguṇapūrṇa). They also inform in their dialogue that many deities including the Lords of the quarters are going to the *Svayamvara*, some to participate and the others to have the 'grace' of Lord Mādhava. And then enters Śrī Mādhava in a love-lorn condition with his aid, Vainateya. The two discuss the ways and means of having back the beautiful Ramā. After the exit of these two, a *pratīhārī* enters the stage. He discusses with sage Nārada all about the reported 'Svayamvara' arranged in the city of Varuṇa. Nārada, as is natural with him, hints at the possibility of the demons also participating in the Svayamvara and of taking the bride away deceitfully. Nārada suggests to Mādhava that the demons should be countered and that Mādhava should go to the city of Varuṇa. Mādhava does it.

The second Act opens with the entrance of a chamberlaine (Kañcukin). He meets Manorañjanī, a friend of Ramā in a '*miśraviṣkambhaka*'. From their talk we learn that Ramā's heart is set only on Mādhava and that she is making herself ready for the wedding. Ramā enters the stage in the company of her mother and

friends. These repair to the place of wedding and their exit is followed by the entry of a bard (Vaitālika) and jester (Vidūṣaka). These two were ordered by Varuṇa to introduce the many suitors to Ramā and to allow her to choose him whom she loves most. This they do effectively until Ramā comes to Mādhava whom she decides to marry.

The third Act is devoted to the celebration of the marriage festival. First enters the pratīhārī followed by Varuṇa and other divines, including Śiva. They all exchange pleasantries on the happy occasion and prepare themselves to witness the wedding of Ramā and Mādhava Each Divine congratulates Mādhava and in turn receives. the 'Grace' (Anugraha) of the Lord. Ramā and Mādhava are happy to be united again and forget all about their "feigned quarrel". The joy of Varuṇa knows no bounds as his daughter is united again with Lord Nārāyaṇa, the most heroic and perfect God in the universe. The drama ends with an epilogue. *Bharatavākya* in which the poet wishes mankind happiness and progress for men of letters.

Characters

Venkāmātya presents a large number of characters in the play. Most of them are from the puranic lore and a few are his own creations. The hero and heroine are drawn from Indian mythology as also the divinities and Lords of the quarters. Characters, however, like the two Gandharvas, *Mallikāśekhara* and *Kuvalayānanda*, the door--keeper, Manorañjanī, the bard and the jester are all creations of the artist. The hero of the drama, Lord Mādhava is presented as the 'mighty' of the universe (Lokaikavīra) and as the embodiment of all excellences

(Sarvagunapūrṇa). He is a typical example of the 'Dhīrodātta' kind of hero, calm and sedate. In order to bring out this quality, the author arranges a scene of contrast between him and his aid, Vainateya. The latter angrily suggests to Mādhava that Ramā should forcefully be carried away from the palace of Varuṇa, but Mādhava dismisses the suggestion with a smile and observes that such a plan as also punishment (Daṇḍa) should be resorted to only when other means fail. The heroine, Ramā, is a typical Indian bride - beautiful and modest. Her love for Mādhava is steadfast. Vainateya and Nārada are strikingly presented; the first as powerful and impulsive and the second as catalytic of further action. It was Nārada that definitely informs Mādhava about the "Svayamvara" which Varuṇa had arranged and that Ramā is deeply in love with him. Varuṇa is nicely portrayed as a loving father, a nice house-holder and as one who is conscious of his responsibilities. His height of pleasure occurs when Ramā is given away in marriage to Mādhava. He is a proud soul and desires his son-in-law to be the most powerful in the universe. Of the new creations, the Naṭī is presented as a typical 'gṛhiṇī' -- keenly bent on finding a suitable groom for her daughter; Kuvalayānanda and Mallikāśekhara as lively and informative; the 'pratihārin' as dutiful and businesslike; the Kañcukin as a faithful servant ; the jester as resourceful and humourous and Manorañjanī as sprightly and witty. The two bards, Mallikācūḍa and Kuvalayāpīḍa are drawn as contented and lively.

Portrayal of Rasa

As required for a Samavakāra, the main sentiment portrayed in the Lakṣmīsvayamvara is the 'Heroic' (Vīra). Lord Mādhava sets at naught the attempts of the demons to take away Ramā and silences their tricks of deceit. He

establishes by his qualities of heroism and dignity that he is far superior to the other gods and to show that they cannot at any time be his competitors; he bestows on them his 'favours'. Thus he fulfils the desire of Lord Varuṇa who wants to give away his daughter in marriage only to the most heroic in the universe[1]. And, the 'Svayamvara' arranged by Varuṇa for the wedding of his daughter becomes the testing ground of the gods and demons and establishes the unparalleled superiority of Lord Mādhava.

Love-in-separation

Two other sentiments, (Vipralambha Śṛṅgāra) and the mirthful (Hāsya) support the main one. Indeed, when we first see Mādhava on the stage, he is in a lovelorn condition[2]. It was unfortunate that Ramā and He were involved in a 'Love-quarrel' (praṇaya-kalaha) and that he had to suffer the separation from his beloved wife. Nor were the pangs of separation experienced less by sweet Ramā, who was too keen on joining her husband as early as possible. She breathes a sigh of relief when she meets Mādhava at the 'Svayamvara' and chooses him as her husband. Her sorrow of separation comes to an end at the sight of Mādhava and she refuses to move forward in the hall to meet other suitors assembled there.

Another subordinate sentiment portrayed in the play is the mirthful (Hāsya). It is so sketched as to bring out the heroic qualities of the hero. The characters who are

---

1. 'Yaśca lokaikavīrasyādyaḥ kalyāṇaguṇīkaraḥ ।
   Sa evāsyāstu bharteti Sāgarendreṇa samśṛtam ॥
   Act. I.
2. "Tataḥ praviśati kāmayamānāvastho mādhavaḥ" ।
   Act. 1.1

mostly responsible for raising laughter are the Vidūṣaka and the friend of Ramā, Manorañjanī. The latter's sly remarks at Ramā on the day of the wedding raises smiles in the hearts of the spectators. Her dig at Indra as 'one who was humbled by Hiraṇyakaśipu' and at Agni as 'one who was tired by carrying food for the gods, are truly remarkable. Nor is the Vidūṣaka less trenchant; he dismisses the demons assembled at the wedding-hall as heroes 'who had tasted many times defeat at the hands of gods'. Thus the two together keep the spectators lively by their behaviour and observations.

Critical remarks

Venkāmātyā's Lakṣmīsvayamvara is a typical 'Samavakāra'. Many things and ideas relating to an episode lie scattered in the play and the reader or spectator is called upon to fasten them up in his mind by gathering the threads of narration[1]. Thus the whole episode of the wedding of Ramā and Mādhava and all the details relating to it are mostly gathered by the spectator from the dialogue arranged between Kuvalayānanda and Mallikāśekhara, between Vainateya and Nārada and between the Vidūṣaka and Vaitālika. The story unfolds itself

1. a) 'Samavakīryante asmin arthāḥ iti Samavakāraḥ'
Daśarūpaka, commentary.

b) Sarveṣām Nāyakānām arthah —
Prayojanāni samavakīryante—
Ekatribhavantyatra iti
Samavakāraḥ.
Ibid.

c) 'Samavakīryante bahavo'
arthāḥ asmin iti Samavakāraḥ'
Sāhityadarpaṇa; commentary,

sometimes from the reports made behind the curtain (Nepathye). Quite a large number of divinities take part in the drama and each one gets a reward (phala) to his satisfaction. Of course, the main reward is reaped by the hero, Mādhava, who gets the hand of Ramā while Varuṇa has the satisfaction of seeing his daughter united again with Mādhava, the Śun and Moon have the pleasure of becoming 'illustrious planets' and the other divinities get the 'grace' of the hero.

The rules of a Samavakāra type of composition, perhaps bound the author's hand into a kind of rigidity; and, this accounts for the predominance of narration in the play than action. This seems to be the glaring defect of the drama while the dominance of Śṛṅgāra at the expense of Vīra is another. The spectator witnesses more of the love-lorn condition of Mādhava and Ramā than deeds of heroism as demanded by the rules of the play.

However, the features to be appreciated in the drama are many more than the imperfections it displays. The chief element to be admired is the imaginative faculty (pratibhā) of the author, who cleverly gives a turn to the mythological story as handed down to us. Tradition has it that the association between Lakṣmī and Nārāyaṇa is eternal and inseparable. It would indeed shock the mind of a reader to hear about a 'Svayamvara' again between the two. The author cleverly resolves the difficulty by suggesting that there was a 'love-quarrel' (praṇayakalaha) between the two as a consequence of which Lakṣmī goes to her father's abode- Varuṇa, naturally had to arrange for a 'Svayamvara' again to unite the two, which he did, much to the satisfaction of himself and all other gods[1].

---

1. Act. III, Stanza 39

The creation of minor characters is another tribute to the dramatist's imaginative faculty. Characters like Mallikāśekhara, Kuvalayānanda, Manorañjanī, Vidūṣaka, Vaitālika, Mallikācūḍa and Kuvalayāpīḍa are pure creations of the author. As for the mythological characters, they are presented truly-their individuality being clearly brought out. Thus the dignity of Varuṇa, the cruelty of Yama, the music of Nārada and the devotion of Vainateya are nicely drawn. Fine portraits of gods Śiva, Gaṇeśa and Kubera are presented. Above all, by repeated references, the all-powerful nature of Mādhava and the steadfast love of Ramā are deftly sketched. Besides, in the presentation of the Svayamvara scene, the poet is inspired by poet Kālidāsa who, in the '*Raghuvaṃśa*', attractively gives the picture of Indumatī choosing Aja in preference to other princes assembled in the wedding hall.

Fertility of the dramatists's imagination is again borne out by the fact that he has written a drama to illustrate each variety of the major dramatic composition. while the drama under review is an example for Samavakāra, Kāmavilāsa is an example of a Bhāṇa and Vīrarāghavīya,of a vyāyoga. Venkāmātya is helpful too in acquainting us with a few features of his days. Thus we learn from the present play that men of taste were very much in evidence and that plays were enacted during festive occasions.

A word in praise for the style of Venkāmātya is by no means unwarranted in this connection. While it is true that his prākṛt is academic though simple, his control over Sanskrit is powerful. He expresses himself with clarity and precision and respects well the rules of pāṇini. Scattered all over the play are stanzas in many metres, though the author shows his preference to the many-

syllabled 'Śārdūlavikrīḍita' and the 'Sragdharā'. There are meaningful statements in the drama like: 'This is the way of the great who love excellences' and 'this is in keeping with the adage that the worthy is associated with its like'[1].

The 'epilogue' of the *Lakṣmīsvayamvara* is as striking as its 'prologue'. While the latter is significant in that it leads on to the love and wedlock of Ramā and Mādhava, the former brings out the wisdom and humanism of the play-wright. Not many dramatists have sung passionately of the progress of literature and of the happiness of mankind. Posterity should remember with gratitude the ringing Words of Venkāmātya in his Bharatavākya :

"Let the people become free from difficulties; and enriched by literature, let them enjoy a happy life"[2].

Act. III.

---

1. 'Panthā eva eṣa guṇapriyāṇām mahatām'
p. 66 of the play.
'Janavādoyam yogyam
Yogyena sambadhyata iti'
Ibid.

2. "Sāhityasampadabhivṛddhirupāttalokāḥ
Sarvānbudhān sukhayatu Kṣapitāntarāyāḥ"
Act. III.

TABLE OF MANUSCRIPTS CONSULTED

1. Manuscript Number.	B.192/5	P.2773/3	B.360/2	P.2586/2
2. Material of the manuscript	Paper	Palm-leaf	Paper	Palm-leaf
3. Script	Devanāgarī	Grantha.	Telugu	Nandināgarī
4. Size in Centi—metres	16 × 20	35.5 × 3.5	16 × 19.5	32 × 6
5. Leaves or pages	95-115	69-95	30–70	191-199
6. Lines in a page	18	7	11	15
7. Letters in a line	22	40	22	80
8. Complete or incomplete	Complete	Complete	Complete	Complete
9. Abbreviation	Ka	Kha	Ga	Gha

Acknowledgement

I am deeply grateful to Dr. H.P. Malledevaru, M.A., P.hd., Director, Oriental Research Institute, Mysore, for having permitted me to undertake this work and for having guided me at all stages.

I am also grateful to Vidwan R.G. Malagi, M.A., Deputy Director of the Institute, for having guided me in editing the work.

I am obliged to the other scholars of the Institute for having made useful suggestions in the preparation of the work.

R. Raghaverdra Rao.
Research Assistant,
Oriental Research Institute,
Mysore.

Mysore
30--11--1987.

वेङ्कामात्येन प्रणीतः

लक्ष्मीस्वयंवरसमवकारः

प्रथमोऽङ्कः

जयतु [1]जनककन्याधन्यवक्षोजकुम्भ-
द्वयमृगमदरेखा[1]कल्पनाशिल्प[2]शौण्डः ।
जननयनचकोरी[3]बालचन्द्रा[4]तपश्री-
रखिलरिपुनियन्ता कोऽपि चापी [2]सकाण्डः ॥ १ ॥

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः—(पुरोऽवलोक्य [5]सहर्षं सभाभिमुखमञ्जलिं बध्वा)

---

१ मङ्गलपद्ये श्रीरामं नमस्कुर्वता कविना रामः यथा स्वविरहितां सीतां पुनः प्राप तथा माधवोऽपि स्वविरहितां लक्ष्मीं पुनः प्राप इति समवकारप्रतिपाद्यः विषयः सूचितः ।

२ सबाण इत्यर्थः ।

---

[1] कल्पने-ग. [2] शाण्डः-क. [3] जाल-ख. घ.
[4] वनुश्री-क. वमश्री-ग. [5] सहर्ष-क. नास्ति ।

[1]अयमयं कुसुमाञ्जलिरञ्जसा
पदयुगं प्रति भावुकसन्ततेः ।
भवतु येन महाकविभारती-
निचयसाम्यमधारि मधुद्रवैः ॥ २ ॥

(निपुणं निर्वर्ण्य) इयं किल [2]सकलसर्वसहावरारोहाफालतलमणिललन्तिकायमान[3]निरुपमानसम्पदारामश्रीरामपुरीवास्त[4]व्यस्य [5]सुरासुरसेव्यस्य करुणा[6]-झरीपरिप्लवनविद्रावि[7]तास[8]द्राजोपद्रवनिवहस्य निरवधिकानन्दावहस्य कलिकलुषविपण्ण[9]जनतानितान्तसन्तोषणतृणागृही[10]तमहितार्चावतारस्य [11]भवार्ण-[12]वोत्तारस्य निरपाय[13]रमासनाथस्य श्रीति[14]रु[15]वेङ्गल[16]नाथनाम्नो रघुनाथस्य महोत्सवाङ्कण[17]मध्यमध्यासी[18]ना रसिकजनमण्डली । तदेनामुपसृत्य रूपकाभिनयेन कृतार्थया[19]म्यात्मानम् । (इति परिक्रम्य) [20]भो ! भो ! सामाजिकाः किं ब्रूथ ?

---

[1]इयमियं-क. इयं-ग. [2]निखिल-ख. [3]निरुपमान-क. ग. नास्ति । [4]वस्य-ग. [5]'सुरासुर' इत्यारभ्य 'आनन्दावहस्य' इत्यन्तो भागः-क.ग. मातृकयोः नास्ति । [6]ण।रसकरिपरि-घ. [7]त-घ. [8]द्राजिदुरुपद्र-घ. [9]जनजनता-क. [10]तेमहि-क. [11]'भवार्णवोत्तारस्य'-क.ग. नास्ति । [12]नवोत्ता-घ. [13]समासनाथस्य-क. [14]रु-ख. नास्ति । रू-क. [15]वेङ्गल-क. [16]नाथ-ख. नास्ति । [17]मध्यासीना-क. [18]न रसिक-घ. [19]म्यात्मन-ग. [20]प्रभो ! प्रभोः-क.

"[1]भो भरतवर्य ! विदितोऽसि कलाकौशलेन [2]रसवद्वस्तु-[3]समाकारेण समवकारेण मनोविनोदनमिच्छामः । [4]तदाधीयतां तादृशरूपकाभिनयप्रयत्न" इति ।

(सहर्षम्) अहो ! तपसाम् एष फलोन्मुखतोन्मेषः यदस्मन्मनोरथ-[5]संवादी [6]सामाजिकनियोगोऽपि ।

विद्यातिहृद्यापि न [7]चानवद्या सुसंप्रदा[8]याधिगतेति नूनम् ।
[9]रसैकनिर्वेशपरार्थ[10]संसत्प्रमोदनं तत्फलमेव नो चेत् ॥ ३ ॥

तदाहूय गृहिणीमा[11]लोचयामि तावत् ।

(इति नेपथ्याभिमुखो भूत्वा) आर्ये ! इतस्तावत् ।

(प्रविश्य [12]नटी)

नटी—एसं हि । को णिओओ ।

(एषास्मि । को नियोगः ।)

---

[1] भो ! भो भरत-ख. [2] वसवस्वस्तु-क. [3] सहकारेण-ख.ग.घ. [4] तथाऽधी-क.ग. [5] संवादि-क. [6] सामाजक-ख.घ. [7] चनपद्या-क. [8] याभिग-क. [9] रस्येक-क. [10] सत्प्र-क. सम्पत्प्र-ख.ग. [11] लोकयामि-क. [12] 'नटी-क.ग.घ. नास्ति ।

सूत्रधारः--(सोपहासम्)

तथा तथा प्रतिज्ञाय नाट्यसा[1]धनताकृते ।
नियोगः क इति प्रायः [2]प्रदूषयसि मानसम् ॥ ४ ॥

नटी—अं अ ! ण खु एवं । कंस उण रूवअंस सामंगि समंगिकादं-
वोंति पुंरिदं तुमं अंणहा भावेसि ।

([3]आर्य ! न [4]खल्वेवम् । कस्य पुना रूपकस्य सामग्री समग्री-
कर्तव्येति पृष्टम् । त्वमन्यथा भावयसि ।)

सूत्रधारः —

विबुधदानवमुख्यकथाद्भुतप्रकटसर्वरसप्र[5]सवाकरः ।
समवकार इति प्रथितस्सभाहृदयमो[6]दवहः कृतिचन्द्रमाः ॥५॥

नटी--(सविमर्शम्) अपुंवो खु समवआरंपओओ ।

(अपूर्वः खलु समवकारप्रयोगः ।)

सूत्रधारः—सत्यम् । [7]विरल एव तादृशरूपकाविर्भावः तथापि—

[8]योऽसौ [9]वेङ्कसुधीचन्द्रमुखचन्द्रविनिस्सृतः ।
धत्ते समवकारोऽसौ चित्ते मोदं सभासदाम् ॥ ६ ॥

---

[1] धनतां-क. धना-ख. [2] प्रतोषयति-ख.ग. प्रतोषयसि-घ.
[3] 'आर्य'-ख. नास्ति । [4] ल्वेदम्-क.ग. [5] सराक-ख.ग.
[6] दहृत्कु-ग. [7] विरलता-क.ग. विरळ-ख.घ. [8] योसा-घ.
[9] वेङ्कसुरी-क. वेङ्कटसुधी-ग.

नटी—सुमरिदं । सुमरिदं । एसो खु कइवाबंविआगंभसुंतिमुत्ता-मणिहंपसुहिंदतवोविसेसोंति सुणीअदि ।

(स्मृतम् । स्मृतम् । एप [1]खलु कवि[2]र्वांबांबिकागर्भशुक्तिमुक्ता-मणिः [3]हंपसुधीन्द्रतपो[4]विशेष इति श्रूयते ।)

सूत्रधारः—विदित एवास्य प्रभावो [5]नवाञ्जनेयावतारस्य, यः किल कर्नाटकरामायण-कामविलासभाण-महेन्द्रविजयडिम-हनुमज्जयादि-काव्य-कुशलवचम्पू-वीरराघवव्यायोग-कुक्षिम्भरभैक्ष[6]वाख्यप्रहसना—द्यनेकग्रन्थनिबन्धनप्रवीण इति प्रतिकलं रसिकसभासु गीयते ।

नटी—(साश्चर्यम्) अंअहे । संवभासाणिउणंतणंएदंसं ति ।

(अहो । सर्वभाषा[7]निपुणत्वमेतस्य इति ।)

सूत्रधारः—किमत्राश्चर्यम् ? चतुर्दशविद्यानटनरङ्गस्य [8]हनुमत्सामरस्य-भागन्तरङ्गस्य तस्य ।

अन्धकारहरणे [9]यदि दीपः सर्वसाधन[10]युगेव समर्थ : ।
सर्वलो[11]कतिमिरौघनिरासे साधनं मृगयते किमु सूर्यः ॥७॥

---

[1] 'खलु'-ख. नास्ति । [2] र्वांबाबि-क.ग. [3] हंससु-क. [4] निविशेष-क. [5] "नवाञ्जनेयावतारस्य" इत्यारभ्य "कुक्षिम्भर" इत्यन्तो भागः क.ग. मातृकयोः नास्ति । [6] वप्र-ख.ग.घ. [7] निपुणस्य-क.ग. नैपुण्यमस्येति–घ. [8] हनूम-ग. [9] यददीपः–क. [10] योगेव–क.ग. [11] कमतिकामनि-ग.

नटी—एसो संमजधुलंधलो ति सुणीअदि ।
(एष साम्राज्यधुरन्धर इति श्रूयते ।)

सूत्रधारः—अथ किम् ?
यस्याङ्गणे श्रीमदनीकिनीनां किरीटसङ्घर्षणजातरेणुः ।
दिशत्युदारोत्सवभागिनीनां दिगङ्गनानां [1]पटवास[2]लक्ष्मीम् ॥ ८ ॥

नटी—संवगुणपुणंसापि एदंस विंसाणणं णाम विसेसदो पसंसदि संवेवि ।
(सर्वगुणपूर्णस्याप्येतस्य [3]विश्राणनं नाम विशेषतः प्रशं[4]सन्ति सर्वेऽपि ।)

सूत्रधारः—
प्रिये ! गुणरत्नं खलु वितरणं नाम ।
ये वेङ्कयार्यसामीप्यमालम्ब्य सफलाशयाः ।
त एवान्[5]यार्थिसङ्घानां त[6]द्याच्ञाफलदायिनः ॥ ९ ॥

अत एव [7]एतस्य नवीनकृतिं समवकारं अभि[8]नीय [9]सभास्थान् आनन्दयिष्यामः ।

---

[1] वट-क.ग. [2] लक्ष्मीः-क. [3] विश्राणं-ख.
[4] सन्ते-घ. [5] न्यार्थीस-क. [6] द्यान्चाफ-क.
[7] तस्यैव-क. [8] नीय्य स-ग. [9] सभास्तारान्-घ.

(विमृश्य सहर्षम् ।) अहो चिरेण विरिञ्चेः
[1]उचितघटनानैपुण्यम् । यतः-
[2]कविः कृती कृतिरपि सर्वतःप्रिया
वयं सदा नटनपरास्सभासदः ।
रसोत्सु[3]कास्सुरभिरसौ मनोहरः
फलं रघुप्रवरमहो[4]त्सवोदयः ॥ १० ॥

नटी—(सचिन्ताश्वासम्) संवंवि एंवं एंव । किंदु ।
(सर्वमप्येवमेव । किन्तु ।)

सूत्रधारः—आर्ये ! सावशे[5]षमिव ते वचः । [6]उच्यतामुउपर्यपि ।

नटी—अंधि एदं । मह खु पुंतिआए शिंगारलंचिए अणुरूवं वरं अंणेस अंदिए णारोहदि मणोरहपहं तारिसो वरों ति वावुलह्मि ।

(अस्त्येतत् । मम खलु पुत्रिकायाः [7]शृङ्गारलक्ष्म्याः अनुरूपं वरं अन्वेष[8]यन्त्याः नारोहति मनोर[9]थपथं तादृशो वर इति व्याकुलास्मि)

सूत्रधारः—किमत्रापि चिन्तापदम् ? ननु अस्ति [10]जगदेक

---

[1]उचिरतटनै-क.ग. उचितघटननै-घ. [2]अविः-ग. [3]कात्सुर-घ. [4]त्सव इति-क. त्सवो इति-ग. [5]षमेव-क.ग. षते-घ. [6]उच्यतां-क-ग. नास्ति । [7]श्रिङ्गा-ग. [8]यन्त्या-ख. [9]थसधं-क. थपदं-ख. [10]जवेक-ग.

मनोहरः श्रीरङ्गवल्लभो नाम नटचक्रवर्ती । स एव अनुरूप इति [1]न [2]जानासि ?

नटी—जाणामि जाणामि । तह तह तंस खु विंघकालिणो अंणेवि दिंसंदिं ति आसंका दिअंस ।

(जानामि जानामि । [3]तथा तथा तस्य खलु विघ्नकारिणोऽन्येऽपि दृश्यन्त इ[4]त्याशङ्का हृदयस्य ।)

सूत्रधारः—न खलु एष स[5]मुदाचारो [6]नटानाम् ।

यं कन्या भुवि भर्तारं कामयन्ते स्वयंवरे ।
तद्भर्ता स्यात्स एवेति सर्वेषामपि सम्मतिः ॥ ११ ॥

नटी—तह जदि आसासिदंह्मि ।

(तथा यद्याश्वासितास्मि ।) (इति ध्रुवां गायति ।)

सूत्रधारः—(रसपारवश्यमभि[7]नीय)

अयि प्रिये ! तवैवेयममिता गानमाधुरी ।
कथं [8]न [9]लज्जां तनुते गन्धर्वाणामपि स्वयम् ॥ १२ ॥

(नेपथ्ये)

---

[1]'न' ख. नास्ति । [2]जानामि-ख. [3]'तथा तथा' क.ख.ग. नास्ति । [4]त्याशंस-क. त्याशंसा-ग. [5]मुदयीचा-क. मुदयाचा-ग. मुदायाचा-ख. [6]नटीना-ग. [7]नीय्य-ग. [8]'न'-घ. नास्ति ।

कोऽयम[1]लीकवादी नटापशदः स्त्रीमा[2]त्रजितान् अस्मान् आदिशति ।

सूत्रधारः—आर्ये ! गृहीतगन्धर्व[3]वेषौ रङ्गभूपणरङ्गतिलकावित एव अभि[4]वर्तेते । तदावामप्यनन्तरकरणीयाय सज्जीभवावः ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

। [5]प्रस्तावना ।

(ततः प्रविशतो गन्धर्वौ)

एकः—सखे ! कुवलयानन्द । [6]कुतः कुत्र प्रस्थितोऽसि ?

द्वितीयः—सखे ! मल्लिकाशेखर ! भगवतो वरुणस्य [7]सन्देशात् अखिलानप्यम[8]रान् आनेतुं अयमा[9]गतः ।

मल्लिकाशेखरः—(विहस्य) कथं वरुणस्य आज्ञया समायाति स्वातन्त्र्यधुरन्धरः[10]सुरसमाजः ?

[11]कुवलयानन्दः—न ह्येवं मन्तव्यम् ।

आगतिर्यत्र कुत्रापि न हि लाघवकारिणी ।
अभीष्टार्थोपलम्भश्चेदसंशयवशंवदः ॥ १३ ॥

---

[1] लीकं वा-क. [2] त्रचिता-घ. [3] वेषो-क. वेषा-ग. [4] वर्तेते-क. [5] इति प्र-क, ग. [6] 'कुतः' ख. नास्ति । [7] सदेशात्-क.ग. सदेशेदखि-घ. [8] रादीन्-क.ग.घ. [9] गमः-ख.ग. [10] सर-घ. [11] 'कुवलयानन्दः-'न ह्येवं' इत्यारभ्य 'कथयतु भवान्' इत्यन्तो भागः क-ग. मातृकयोः नास्ति ।

मल्लिकाशेखरः—नूनमेतदसङ्ग[1]तमिव प्रतिभाति। यत् सर्वेषामपि वरुणदेवाभीष्टोपलब्धिरिति ।

कुवलयानन्दः—श्रोतव्यमस्ति ।

मल्लिकाशेखरः—कथयतु भवान् ।

कुवलयानन्दः—अस्ति किल कलशाम्बुधेः अखिलगु[2]णरत्नशेवधेरौ[3]रसी तनया विनयादिगुणधुर्या रमा नाम ।

मल्लिकाशेखरः—प्रसिद्धोऽयं वृत्तान्तः । [4]ततस्ततः ।

कुवलयानन्दः—सा खलु लोकैक[5]वीरभोग्येति प्रतिज्ञातं भगवता वरुणेन सागराधीश्वरेण स्वयंवरार्थं [6]आनीता च स्वराजधानीम् ।

मल्लिकाशेखरः—(सविस्मयम्) इदमप्यसङ्गतमेव । यदियमनपायसम्बन्धिनी माधवस्य स्वयंवरे कस्मैचिद्देयेति ।

कुवलयानन्दः—कि[7]मत्रासङ्गतम् । [8]जननान्तरं हि सम्बन्धान्तराविरोधि ।

मल्लिकाशेखरः—कथं जननान्तरप्रसक्तिरस्याः जगदेकवल्लभमाधवोर[9]स्स्थलस्थिताया [10]अपि कालकर्मातीतमहिम्नः ।

---

[1] त इव-ग. [2] णदत्तसेव-क.ग. [3] रसि त-क.
[4] ततः-घ. [5] वीरस्य भाग्येति-क.ग. [6] अनीता-क.ग.घ.
[7] मत्र स-क.ग. [8] जननानन्तरं-क.ग. जन्मान्तरं-घ. [9] 'स्थल'-क.ग. नास्ति। [10] अपि-क. नास्ति।

कुवलयानन्दः—

प्रण[1]यात्कलहं प्राप्य कलशाम्बुधिमागता ।
कमलाजनि तत्रेति कर्णाकर्णिकया श्रुतम् ॥ १४ ॥

मल्लिकाशेखरः—(सविमर्शम्) किं पुरुषान्त[2]रकामनया ?

कुवलयानन्दः—(कर्णौ पिधाय) शान्तं पापम् । शान्तं पापम् ।

कमलिन्या यथा भास्वान् कुमुदिन्या यथोडुराट् ।
व्यवधानेऽपि देशस्य रमायाः माधवः प्रियः ॥ १५ ॥

अवतारान्तरस्तु लीलागृहीत एव ।

मल्लिकाशेखरः—अथ [3]के के समाहूयन्ते भवता वरुणादेशवशंवदेन ।

कुवलयानन्दः—

हरिश्चन्द्रो नारदश्च शेषोऽगस्त्यश्शिवो रविः ।
चन्द्रो ग[4]णेशो [5]सुत्रामा मयो गुरुकुबेरकौ ॥ १६ ॥

एते मुख्याः तदन्ये च दे[6]वाद्यास्तानेवानु[7]सृत्यागच्छन्त्येव ।

मल्लिकाशेखरः—एतेषु केचिदकामाः केचित्कृतदारपरि[8]ग्रहाः । किमेतेषां स्वयं[9]वरावलोकने फलमालक्ष्यते ।

---

[1] यात्प्रल-क. [2] रताम-घ. [3] के क-घ. [4] णेश सु-ख. [5] सूरश्च-क. सन्तश्च-ग. 'सू'-घ. नास्ति । [6] वाद्यामास्ता-मेवानुकृत्याग-क. [7] सृत्य-ग. [8] ग्रहाश्च-ख.घ. [9] वरालो-क.ग.घ.

कुवलयानन्दः—माधवस्य रमायाः करग्रह एव, तदितरेषां तदनुग्रह एव भविष्यति इति [1]तर्कयामि ।

मल्लिकाशेखरः—अथेदानीं किमवस्थो भगवान् माधव इति जानाति भवान् ।

कुवलयानन्दः—श्रुतं मया वरुणान्तिकमागच्छतः सिद्धजनात् ।

प्रणयकलहाद्यातां प्राणप्रियां परिचिन्तयन्
अपि सकल[2]विन्माया[3]सङ्गोररी[4]कृतकामनः ।
विरहबहुलामेत्या[5]वस्थां विलासवनान्तरे
[6]विरहविहिते [7]ताम्यंस्ताम्यन्विमुञ्चति धीरताम् इति ॥ १७ ॥

मल्लिकाशेखरः—[8]मैवम् ।

उत्कण्ठाभरसम्पर्कादुपगच्छतु [9]दीनताम् ।
वीरचूडामणिं [10]तं तु [11]धीरता [12]न [13]विमुञ्चति ॥ १८ ॥

कुवलयानन्दः—अस्त्येतत् ।

---

[1] 'तर्कयामि'-क. नास्ति । तर्कयामः-ग. [2] विनाया-क.ग. । विस्मया-घ. [3] सन्तोर-घ. [4] कृतमनः-क, [5] वस्था-ख. [6] विजनमहिते-ख-घ. विरहमवि-क, [7] ताम्यन्वि-क, ताम्यन् तभ्यन्-ग. ताम्यन्नीवी-घ. [8] मा मैवम्-घ. [9] धीरताम्-क.ग. [10] तत्तु-क.ग. [11] धीरतामेति-क. धीरतां-ग. [12] 'न' क.ग. नास्ति । [13] गच्छति-क. उपगच्छति-ग.

मल्लिकाशेखरः—साधयतु भवान्, आदेशकरणाय अहमप्येतदेव स्वयंवर-स्थलमुपगच्छामि ।

(इति निष्क्रान्तौ)

॥ शुद्धविष्कम्भः ॥

(ततः प्रविशति कामयमानावस्थो वैन[1]तेयद्वितीयो माध[2]वः ।)

माधवः—

सा मव्यस्त्यनपायरागभरिता य[3]द्यप्यसाधारणी
पातिव्रत्यदशास्ति यद्यपि तथा तस्याः [4]मयि प्रत्ययः ।
जानीते मन एतदप्यविकलं मानोदयो बाधते
माया सम्प्रति मयिनामपि [5]परं किं वाऽद्य वक्ष्येऽपरम् ॥१९॥

अपि च ।

पूजा या [6]विधिरुद्रमुख्यविहिता सा[7]चारतेर्भाजनं
या दीनावनचातुरी प[8]रिणतिः सा चाद्य दूराहिता ।
या सर्वश्रुतिशेखरैकवसतिस्सा चापि नो रोचते
या सर्वज्ञ इति [9]प्रथाऽऽपि यदि मे सा च व्यथाभागिनी
॥ २० ॥

---

[1] तेयो द्वि-क.ग. [2] वश्व-क.ग. [3] द्यस्त्यसा-घ. [4] मय प्र-ग.
[5] पदं किं-घ. [6]अपि रु-क.ग. [7] 'चा'-घ. नास्ति । [8] रिपतिः-क.
[9] प्रधाऽऽपि-क.

वैनतेयः—(साश्चर्यम्)

[1]तथा यदि कीदृशीयमवस्थानुभूतिः कुतो वा स्वात्मापकारः क्रियते देवेन । यद्यनुमतिरह[2]मेवैतत्साधयिष्यामि ।

[3]गरुन्मरुदनीकिनीपरिविधूतसालावलिं
प्रचण्डमु[4]खघट्टन[5]व्यथितभूतयादोगणम् ।
पदाग्रदलिताखिलक्षितिधरास्[6]ताम्बुच्छटं
विधाय जलधिं ब[7]लादहमुपाहरिष्यामि ताम् ॥ २१ ॥

माधवः—वत्स ! मैवं वादीः ।

यदा सामाद्युपायानां अवकाशो न जायते ।
तदोपायश्च[8]तुर्थः स्यात् अन्यथा त्वयशो भवेत् ॥ २२ ॥

तदिदानीमस्माभिरपि तादृ[9]शस्समयः प्रतीक्षणीयः ।

वैनतेयः—कीदृशोऽयं समयो नाम स्वातन्त्र्यधुरन्धरस्यापि देवस्य ?

माधवः—वत्स ! शृणु तावत् ।

---

[1] तव य-ग. [2] मेतत्सा-क. [3] गुरुन्म-घ. [4] खट्टन-क. [5] व्यधित-क. [6] ताम्बुश्चटं-ख. [7] लावह-ग. [8] तुर्धा स्यात्-क. तुर्ध स्यात्-ख.घ. [9] शसभ-क.ग.घ.

त[1]पन[2]स्तपसां रविर्यथा न [3]पटुः स्वप्रतिबिम्बतापने ।
मम तावदपांपतौ [4]स्वके ममता वीरदशा[5]विधा[ति]नी
॥ २३ ॥

वैनतेयः—तर्हि कथं [6]रमया अपि पुनरा[7]गमप्रयत्नः क्रियते ।

माधवः—([8]कर्णे) एवमिव ।

वैनतेयः—(सहर्षम्)

गत्वा पुरं च वरुणस्य तिरस्करिण्या
कृत्वा [9]पिधानमखिलस्य जनस्य तत्र ।
हृत्वा [10]भवान्यदि [11]रमामुपयाति गेहं
तत्त्वाव[12]बोधसुखिता [13]वशमेष्यतीयम् ॥ २४ ॥

तदप्यसहमानो वरुणः सुरा[14]सुरैस्सहि[15]तो यद्यभियुङ्क्ते तदानीं चतुर्थोपाय उपयुज्यते ।

---

[1] पसस्त-क. [2]स्तमसां-क.ख.ग. [3] पटुख-क.ग.घ. [4]स्वते-क.ग. स्ववीरे–घ. [5]विधायिसी-क. विधायनी-ग. विधायिनी-ख. [6] रमायाः अपि–क. [7] गमः प्र-घं. [8] कर्ने-क.ग. [9]भिधान-ख. [10] रमां य-घ. [11] भवानुप-घ. [12] बोधिसु-घ. [13] वलमे-ग. [14] सुरैर्यदि स.क.ग.घ. [15] तोभि–क.ग.घ.

माधवः—अथ किम् ? (इति दक्षिणं भुजमभिलक्ष्य)

भो भो भुज ! प्रशममेहि ममेह [1]याव-
दाभाति वारिधिपतावयनीयबुद्धिः ।
[2],[1]तेनैव चेद्वयमुपेक्ष्यति(?) पक्ष[3]पाता-
न्नूनं तदीयदमने भवसि स्वतन्त्रः ॥ २५ ॥

(नन्दकादिसाधनान्यभिलक्ष्य ।)

विनयापचारकलनाविशङ्कया
[4]सहनं वहन्तु पृथुसाधनानि मे ।
नख[5]म[र्षणा]सहतरेऽपि वस्तुनि
[6]क कुठारयोरविनि[7]पातडम्बरः ॥ २६ ॥

वैनतेयः—(ऊर्ध्वमवलोक्य) देव ! माध्यन्दिनी वेला वर्तते ।

तथा हि—

१ 'देव्येन चेत्स्वयमुपेक्ष्यति पक्षपातात्' इत्यप्यत्र पाठस्सम्भवति ।

[1] यावादा-क.ख.घ. [2] देवैव–क. [3] पातान्-क.ख.ग.घ.
[4] सहना व-घ. [5] मर्शनास-क.ख.ग.घ. [6] कृत्कुठा-क.
[7] पातितोऽम्बरः–क. पातितम्बरः-ग.

प्रौढप्रतापपरि[1]पोषिणि पूषणि स्वां
छायां विकर्षति सवेगमिव द्रुमौघः ।
[2]नाऽऽैक्य[3]शङ्कितमना निजवल्लभेति
छायापतिर्निज[4]करैरपकर्षतीति ॥ २७ ॥

[5]किञ्च—

सन्तापमुग्रतर[6]दर्शिनि वासरेन्द्रे
सम्प्राप्य शाखिविटपान्तरितः क्षणेन ।
निष्कूजकण्ठमुपकण्ठ[7]विलासवन्या-
मास्ते कलापिनि[8]वहश्च्युतधैर्यभावः ॥ २८ ॥

अपि च—

[9]निद्रामुपेत्य तरुमूलतलेषु तान्ताः
निष्ठ्यूत[10]तार्णकबलानि करैर्मुखानाम् ।
निष्कासयन्ति किमु कृष्णमृगाः स्वतापं
निर्वेलमुष्णतरनिश्वसितच्छलेन ॥ २९ ॥

माधवः—वत्स ! सत्य[11]मेवैतत् । इह हि—

---

[1] पोषणि-क,ग. तोषणि-घ. [2] नामैकश-घ.
[3] शङ्किमतिना-घ [4] करैरप्र-क, करै रुपक-घ. [5] किम्-क,ग,घ.
[6] दर्शन वा-क. [7] विलापव-घ. [8] वहच्युत-क,ग.घ. [9] निद्रमु-क.
[10] तानि-ख. [11] मेव तत्-क.

पङ्कज[1]वनश्रिताः शङ्कारहित[2]प्रियाढौकाः ।
क्रेङ्कारवावदूकाः किं किं नातन्वते रतं कोकाः ॥ ३० ॥

(स्मरणमभिनीय)

अपि नाम प्रियासङ्गमहमप्येवमेयिवान् ।
अयातयामनिर्वेशा[3]नपनेष्यामि [4]वासरान् ॥ ३१ ॥

(अक्षिणी निमील्य) अयि [5]प्रिये ! चिरादायाताऽऽसि ।

अमृतासारसंस्पर्शैरकलङ्कदशा[6]वशैः ।
अङ्गैर्वि[7]तर सानङ्गैरङ्गालिङ्गनमङ्गलम् ॥ ३२ ॥

(इत्या[8]काशमालिङ्गति)

वैनतेयः—(स्वगतम्) हन्त, किं कुर्मस्तादृशग[9]होत्साहानुभावस्यापि देवस्या[10]नङ्गिको मनोरथनिर्वेशो विवशतामापादयति। (प्रकाशम्) देव ! सम्यगालोकनीयमत्र भवता [11]क्व गता प्रियेति ।

माधवः—([12]अक्षिणी उन्मील्य) हा प्रिये ! [13] कुत्रासि ?

(इति विचिनोति)

---

[1] वनश्री-ग, वसश्रीका-घ. [2] प्रियासहाढौ-ख, [3] नपणाने-क. [4] वासवारान्-क. [5] प्रियोचिरादा-क, [6] वलैः-क. [7] तसालिङ्गैर-क. [8] कारमा-क. [9] होत्सहा-घ, [10] नङ्गिरो म-ग. [11] क्वा-ख,ग.घ. [12] अक्षि उ-क. [13] कुत्रासी-ख.

वैनतेयः—[1]देव ! कथमिदानीं प्रियोपलम्भः ।

कृत्वा [2]वा सुरसाहाय्यं जित्वा [3]वाऽसुरमण्डलम् ।
स्वयंवर[4]महे नूनं स्वयं लक्ष्मीमुपैष्यसि ॥ ३३ ॥

माधवः—([5]स्वगतम्) कथमहं [6]वञ्चितोऽस्मि कामहतकेन । [7]यदेवं देशान्तरस्थामपि प्रियामिह केलीवने विचिनोमि । (प्रकाशम्) वत्स ! व्यवधानमपि क्षणमात्रं [8]प्रियायाः सर्वत्र वस्तुष्वरतिं जनयति । तथा हि—

यदनुज्झितसारमप्र[9]तर्क्यं
प्रम[10]दाया[पि]बभूव[11]वस्तुजालम् ।
तदिदं हि स चाहमेव भो[12]क्ता-
प्यरतिं हन्त तनोति सर्वमेतत् ॥ ३४ ॥

आहारोऽपि न रोचते बुधजनैराराधने निर्मितः
स्वैरारामविहा[13]ररीतिरपि मे दूराध्वचारायते ।
व्याहारश्शुकशारिकानिगदितस्सूते कटुत्वं श्रुतौ
[14]तादृक्तद्विरहासहिष्णुमनसा व्याप्तो गुणव्यत्ययः ॥ ३५ ॥

---

1 'देव'-क.ग.घ. नास्ति । 2 वासुकिसा-क. 3 चासुर-क.ख.ग.
4 महो नू-क.ख. 5 'स्वगतम्'-क.ग. नास्ति । 6 वञ्चितास्मि-क.ग.
7 यदेनं-क.ग.घ. 8 प्रियाः-क.ग. प्रियय-घ. 9 तर्क्यं प्र-क.ख.ग.
10 दायावि ब-क. दापादि ब-क.ग.घ. 11 कस्तुजातम्-क.
12 क्तात्र्यर-क. 13 रदीपिर-क. 14 तादृक्तत्तद्वि-ग.

वैनतेयः—(स्वगतम्) आः ! कथमयमश्रुतपूर्वो [1]भगवतोऽपि विरहव्यथोपलम्भो नाम । भवतु ? (प्रकाशम्) कथं अत्रभवतोऽपि कामवश्यता नाम ।

[2]यच्चक्रं दिविजारिवृन्दविजये निर्वक्र[3]धाटीक्रमं
यत्सान्निध्यमुपेतुमासुरचमूमा[4]यापि नालं [5]सदा ।
यद्वीरव्रतमातनोति विबुधप्रत्यर्थिमात्रारतिं
तस्याप्यद्भु[6]तमेष कामहतको मथ्नाति यन्मानसम् ॥ ३६ ॥

माधवः—वत्स! धर्मानुरोधी कामः न प्रतिषिध्यते ।

प्रणयकोप[7]वशेन विनिर्गता
जनकमेत्य सुधाजलधिं रमा ।
तदनु [8]मन्दर[9]माथ उपागते
तदुदरादगमज्जनिमादरात् ॥ ३७ ॥

वैनतेयः—देव ! [10]किमियं किं[11]वदन्ती ? [12]यदियमनपायसम्बन्धिनी रमा देवस्येति ।

माधवः—अथ किम् ?

---

[1] 'भगवतोऽपि' इत्यारभ्य 'भवतोऽपि' इत्यन्तो पाठः क.ग. मातृकयोः नास्ति । [2] यश्चक्रं-क, [3] धाक्षमं-य-घ. [4] यावि ना-क,ग. [5] सवा-क.ग, [6] त एषि का-क. तवेष का-ग, [7] वतेन-क. [8] मन्थर-क,ख.ग. [9] माश्च उ-क. [10] किमयं-घ. [11] वदन्ति-क.ग.घ, [12] यदीय-क.ग.घ,

वैनतेयः—तथा यदि, कीदृशोऽयं विरहो नाम ?

माधवः—मैवम् ।

अनुरागवतोरेष दम्पत्योरसमो गुणः ।
यदात्मा [1]व्यवधानं च क्षणं न सहते [2]ययोः ॥ ३८ ॥

किञ्च—

जानाति तामनु[3]दितान्यजनानुरागां
वेदानुराग[4]मयतां मयि सा सतीति ।
हा हन्त मे तदपि मानसमात्मताप-
माविष्करोति जनतासदृशं विकारम् ॥ ३९ ॥

वैनतेयः—

अलमलं लोकैकवीरस्यापि देवस्य
कामवशसाधारणैर्विलसनैः ।

तावदेवारतिश्चित्ततापो वा ताव[5]देव ते ।
[6]यावत्प्राणप्रियाश्लेषसौख्यमेष्यति मानसम् ॥ ४० ॥

माधवः—(सपरिहासम्) हन्त, पक्षिसाधारणी ते मतिः । यदतिप्रयत्नसाध्ये वस्तुन्याश्लेषमेव प्रथममुदाहरसि ।

वैनतेयः—(सप्रश्रयम्) देव ! तत्रभवतोऽपि अनपायरागमेदुरहृदय[7]प्रिया

---

[1] व्यधानं-क. [2] तयोः-क.ग. [3] दिशान्यज-क.ख.ग.
[4] मयितां-क.ग.घ. [5] देवदे ते-घ. [6] यावत्प्राप्य प्रि-क. [7] प्रियां-क.

प्रयत्नसाध्येत्याश्चर्य[1]दायी वचनोपन्यासः ।

नैसर्गिकी [2]यदि प्रीतिरन्योन्यं प्रिययोरिह ।
कुतश्चिच्छादिता हेतोः विकसत्येव सा क्रमात् ॥ ४१ ॥

(प्रविश्य [3]पटाक्षेपेण [4]प्रतीहारी)

प्रतीहारी—जेदु जेदु देवो । देवंस दंसणंथआयदो पडिहालंमि वंटइ देवेसि ।

(जयतु जयतु देवः । देवस्य दर्शनार्थमागतः प्रतीहारे वर्तते देवर्षिः ।)

माधवः—शीघ्रं प्रवेशय ।

प्रतीहारी—जं देवो आणवेदि ।

(यद्देव आज्ञापयति ।) ([5]इति निष्क्रान्तः)

(ततः प्रविशति नारदः ।)

नारदः—[6]एष भर्ता सर्वदेवानां अत्रैव माधवो वैनतेयेन सह किंमपिं मन्त्रयमाणो वर्तते । यावदुपसर्पामि । (इत्युपसर्पति)

वैनतेयः—एष देवर्षिः प्राप्तः ।

(माधवः [7]सादरं हस्तेना[8]कृष्य, सर्वे उपविशन्ति ।)

---

[1] दायि व-क.ग. [2] 'यदि'-क.ग. नास्ति । [3] पटक्षे-घ.
[4] व्रतहारी-क. [5] 'इति'-ख. नास्ति । [6] स एष-क.ग.घ.
[7] 'सादरं' क.ग. नास्ति । [8] कृत्य स-घ.

माधवः—अपि नाम [1]देवर्षेरा[2]गमस्स[3]कारणकः ?

वैनतेयः—न खल्वन्यथा वर्तते कदाचिदप्याग[4]मस्तत्रभवताम् । [5]अतस्तर्कयामि कश्चिद्विशेषो वर्तत इति ।

नारदः—अस्ति किल रमा [6]नाम काचित्साग[7]रसुता लक्ष्मीरिवासदृशला-वण्यधन्या ।

वैनतेयः —श्रुतमेतदस्माभिः ।

माधवः—उपर्यपि शृणुमः । (स्वगतम्) कथं [8]प्रियाया इव वर्तते वृतान्तः । (प्रकाशम्) तस्याः कीदृशीदानीं वार्ता ?

नारदः—

यश्च लोकैक[9]वीरः स्याद्यः कल्याणगुणाकरः ।
स एवास्यास्तु भर्तेति सागरेन्द्रेण संश्रुतम् ॥ ४२ ॥

वनतेयः—[10]देवस्यैव वशवर्तिनी भविष्यति ।

माधवः—(सलज्जाक्षेपम्) ततः किं वृत्तम् ?

---

[1] देवर्षिरा-क.ग. [2] गमस्य–ग. गमनस्य-क. [3] कारणं किम्–क.ग. [4] मन्नत्र-क. [5] अतर्कयामि-घ. [6] ना रमा-घ. [7] रस्य सु-क.ग.घ. [8] प्रिया इव-ख. [9] वीर–ख.घ. [10] देवस्य वश-क.ग.घ.

नारदः—

आकर्ण्य वार्ताममरेश्वराणां
आगच्छ[1]तां द्रष्टु[2]मपां [3]निदानम् ।
वयं च सर्वे वरुणोद्भूता
वार्तामिमां वक्तुमिहागतास्स्मः ॥ ४३ ॥

वैनतेयः—किमत्र दानवैर्व्यवसितम् ?

नारदः—लोकैकवीरत्वमखिलकल्याणगुणाश्रयता च [4]देवस्यैवेति मत्वा नूनमेत[5]दीयैर्वेषैरागत्य तस्याश्रुर्विषयीभवाम इति पूर्वदेवानां प्रयत्नः ।

(माधवः सादरमाकर्णयति)

वैनतेयः—अहो ! मूढानामयमुद्योगः यदेवमननुक[6]रणी[य]स्यापि देव[7]स्यानुकरणमूरीकृतमासीत् ।

शार्दूलकृत्तिकृतकञ्चुकभूषिता[8]ङ्गः
स्यान्नाम गर्द[9]भयुवा बहुमानकाङ्क्षी ।
[10]तादृक्[11]पराक्रमनिदर्शनसम्प्रदाये
स्वास्यैव गर्दभदशां प्रकटीकरोति ॥ ४४ ॥

---

[1] तां द्रष्टुम-क.ग. [2] मपा नि-ग. [3] निधानम्-क.ख.ग.
[4] देवस्येति-ख. [5] दीयैरेववे-ख. दीयैर्वेषैरा-ग. [6] रणस्यापि-क.ख.ग.
[7] स्याप्यननु-घ. [8] ङ्गः नाम-क. ङ्गः स्नूम-ग. [9] भ इवा-घ.
[10] यत्तादृक्-क. [11] पारा-क.ख.

माधवः—(कटाक्षेण वैनतेयं निवारयति)

नारदः—(माधवं प्रति) सा तु [1]त्वय्येवास्मदादिवचनोपन्यासैर्गाढानुरागा वर्तते । अतस्[2]त्वयाऽनुनेतव्या सुतरामवि[3]लम्बेन ।

वैनतेयः—(स्वगतम्) कथमयमस्मदादिवचनैरित्यात्म[4]प्रशंसां करोति ।

[5]माधवः—यद्रोचते देवर्षिवर्याय ।

वैनतेयः—किमालोच्यते विदितवेदितव्यैरपि भवद्भिः ?

या सर्वमोहजननैक[6]रसैव माया
यस्तद्वशीकरणसाहससारसीमा ।
तां तञ्च वञ्चयितुमेष्यति कश्चनेति
भ्रान्तानुरूपमिह केन कृतः प्रलोभः ॥ ४५ ॥

माधवः—([7]साक्षेपम्) अलमलं वृथा वागाडम्बरेण । देवर्षि[8]वचः समाद्रियताम् ।

नारदः—जानाम्येवं तथापि बहिर्बुध्या [9]प्रस्तूयत एतत् ।

---

[1] त्वययैवा-ख.घ. [2] त्वया एनां ने-क. त्वया न ने-ग. [3] लम्बनेन-क.घ. [4] प्रशंसा-ग. [5] 'माधवः' इत्यारभ्य 'प्रलोभः' इत्यन्तो भागः क. मातृकायां नास्ति । [6] रसैकमाया-क. [7] असाक्षेपम्-क. सापेक्षं-ग. वचनं-क. [8] वचनः-ग. [9] प्रसूयत-ग.

माधवः—

> या नो मुञ्चति मा[1]मनन्य[2]शरणा प्रेमानुबन्धोज्ज्वला
> यस्या [3]नर्म[4]कृतः क्षणं च विरहः कल्पान्तदायी मतेः ।
> सा देशान्तरमेत्य जीवति [5]परस्तां काङ्क्षते [6]त्वद्गिरा
> [7]लक्ष्मीर्मय्यनुरागिणीति तदहो लज्जाकुलं मे मनः ॥ ४६ ॥

नारदः—व्यावहारिकोऽयं वचनोपन्यासः । वस्तुतस्तु -

> यथैव सर्वभूतानामीशितेति प्रथा तव ।
> [8]येन सा चेतना[9]माप्ता को भेदो युवयोस्तयोः ॥ ४७ ॥

[10]अथ लौकिकीं [11]रीतिमनुसृत्य स्वयंवरव्याजे[12]नानुनेतव्या ।

[13]वैनतेयः—एतदेव मे रोचते ।

> [14]गत्वा स्वयंवरमहोत्सवदर्शनाय
> कृत्वा सुरासुर[15]चमूं न च पूजनार्हाम् ।
> हृत्वा प्रियामनुसृतिप्रवणामनन्यां
> छित्वा व्यथां हृदयजां शममेति तूर्णम् ॥ ४८ ॥

---

[1] मन्यश-क. मनस्यश-घ. [2] शरणप्रे-क.ग. [3] मर्मकृ-क. [4] कृतक्षणं-क.ख.घ. [5] पुरस्तां-घ. [6] तद्गिरा-क.ग. [7] लक्ष्मीमय्यनु-क.ख.घ. [8] येन वा-क. [9] माप्तो-क. [10] अथो-क.ग. अतो-घ. [11] रिति-क.ग. [12] नानुते-क. [13] 'वैनतेयः' इत्यारभ्य 'रोचते' इत्यन्तो भागः क.ग. मातृकयोः नास्ति । [14] तव्या-क. [15] चमूमसहाक्रियार्हाम्-क.ग.घ.

नारदः—युक्तमुक्तं वैनतेयेन ।

माधवः—यद्भवद्भ्यां रोचते ।

(नेपथ्ये)

यश्च [1]लोकैकवीरस्स्याद्यः कल्याणगुणाकरः ।
स एवास्तु प्रियो भर्ता कन्यायाः कलशाम्बुधेः ॥ ४९ ॥

सर्वे सविस्मयमाकर्णयन्ति ।

(प्रविश्य [2]प्रतीहारी)

प्रतीहारी—जेदु जेदु देवो ।

(जयतु जयतु देवः ।)

माधवः—[3]कस्येदमुदितम् ।

प्रतीहारी—वलुणाणु अरंस ।

(वरुणानुचरस्य ।)

वैनतेयः—शीघ्रं प्रवेशयैनम् ।

नारदः—[4]तथा क्रियताम् ।

---

[1] लोकवीरस्याद्यः क. [2] 'प्रतीहारी'-क. नास्ति । प्रतिहारी-ग.घ. [3] तस्येद-क. [4] कथा-घ.

[1]प्रतीहारी—णढ्ढि खु एसो पडिहालंमि एंति अउंतवंतो गदो एव्व ।

(नास्ति खल्वेष प्रतीहारे एतावदुक्तवान् गत एव)

(इति यश्चेत्यादि पठति)

माधवः—[2]तदुद्ग[3]तमेवैनं वृत्तान्तमनु[4]कलयामः ।

नारदः—तद्गम्यतामचिरेण देवेन वरुणनगरीपरिसरं प्रति । अहमाकाश-गमनेनोपगच्छामि ।

(इति निष्क्रान्तः)

वैनतेयः—आरुह्यतां मम [5]स्कन्धपीठं अत्र भवान् [6]प्रभुः ।

माधवः—(तथेत्यारोहणं नाटयति)

वैनतेयः—(गतित्वराममभिनीय)

लक्ष्यन्[7]ते गिर[8]यो लतादिपिहिताः पृथ्वीस्तनाभोग[9]वत्
क्षोणीमण्ड[10]लरङ्गवल्लि[11]कलनां सप्ता[12]र्णवी विन्दति ।
आयातीव नभस्[13]समक्षपदवीमायाममु[14]त्सृज्य तं
[15]देवे मद्भुजपीठगामिनि नभस्सीमानमारोहति ॥ ५० ॥

---

[1] 'प्रतीहारी'-ग. नास्ति । [2] तद्गत-ख-घ. 'तदुद्ग'-ग. नास्ति । [3] तमेनं-क.ग. [4] कलाया-क.ग. [5] स्कन्धवीर अ-क, [6] 'प्रभुः'-क. नास्ति । [7] तेऽतिर-क. [8] यो अनादि-क, [9] वत्कोणी-क,घ. [10] लररङ्ग-क. [11] कलना स-क. [12] र्णवीं-क.ग. र्णवि-घ, [13] सपक्ष-क.ग.घ. [14] त्सृत्य तं-क. त्सृज्य तां-घ. [15] देवे मुद्भववीरगा-क,

माधवः—सत्यमेतत् । (साश्चर्यं निर्वर्ण्य)

अहो ! वयमे[1]कोत्पतनेनैव [2]वरुणनगरीमाप्ताः स्मः ।

तथा हि—

ताड्यन्ते निबिडं महोत्सवपुषो माङ्गल्यतूर्यादयः
[3]द्राव्यन्ते [4]मदमत्त[5]वारुणगणैरा[6]गत्वरा[[7]येऽ] सुराः ।
चातुर्वर्ण्यगतागतैरविरलश्रेणी पुरी लक्ष्यते
[8]सेयं वक्ति बहिर्विमानपटली स्वायंवरोपक्रमम् ॥ ५१ ॥

(इति निष्क्रान्तौ ।)

॥ इति प्रथमोऽङ्कः ॥

द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कञ्चुकी)

कञ्चुकी—अहो ! चिरेण [9]कुमारन्यस्त[10]प्रतीहाराधिकारो विश्रान्तिसुखमनुभवामि । तथा हि—

---

[1] कोत्पप्तत-क. [2] वरुणान-क. [3] वार्यन्ते-ग. [4] मवम-क. [5] वारण-ख.ग.घ. [6] गत्यरा-क. [7] यो सुराः-क. ये सुराः-ख.ग.घ. [8] नेयं-ख. [9] 'कुमार'-क.ग. नास्ति । [10] प्रतिहा-क.ग.

यदीक्षितं नेक्षितमेव, यच्छ्रुतं
तदश्रुतं, यच्च हितं [1]तदन्यथा ।
अधीतमन्तःपुर[2]चारिणां [3]क्रमं
[4]परं किमध्यापयितुं सहेत धीः ॥ १ ॥

(इति परिक्रम्य पुरोऽवलोक्य) कथमियं भर्तृदारिकायास्सखी मनोरञ्जनी नाम । भवत्वाभापयामि । अयि [5]मनोरञ्जनि ! कुतो वा कुत्र प्रस्थितासि ?

मनोरञ्जनी—देवीणां संदेसादो भट्टिदारिआये परिक्कारसामग्गी समाणअणत्थं कोसघरं पत्थिदोम्हि ।

(देवीनां सन्देशाद्भर्तृदारिकायाः परिष्कारसामग्रीसमानयनार्थं कोशगृहं प्रस्थितास्मि ।)

कञ्चुकी—[6]अहो ! मौग्ध्यमन्तः[7]पुरिकाजनस्य ।

वपुर्जगद्भूषयति स्वयं यत्
कथन्नु तद्भूषणमीहतेऽन्यत् ।
जगत्प्रकाशावहसूर्यबिम्ब-
प्रकाशने [8]कि[न्न्वि]ह साधनं स्यात् ॥ २ ॥

---

[1] तवान्य-क. [2] चारिणं-ग. [3] क्रमः-क. [4] पुरं-घ.
[5] मनोरञ्जनी-क.ख.ग. [6] अह्मो-ग. [7] पुरेका-क.ग.
[8] किन्विह-क.ख.ग. किन्त्विह-घ.

मनोरञ्जनी—अअ एवंएदं तहवि सोहंगसोहंथं एदं ववसिदं अवि अ ।
(आर्य ! एवमेवैतत् । तथाऽपि सौभाग्यशोभार्थमेतद्व्यवसितम् । अपि च ।)

कञ्चुकी—ज्ञातं ज्ञातं, स्वयंवरावसर इति [1]नेप[2]थ्यरचनोपयोगः ।

मनोरञ्जनी—अह इं ?
(अथ किम्?)

कञ्चुकी—[3](विहस्य)

रत्नाकरसुताया यद्रत्नाभरणधारणम् ।
मन्ये नेपालभूपालकन्याकस्तूरि[4]कार्पणम् ॥ ३ ॥

परन्तु स्वानुरूपवरलाभ एव आशास्यो वत्सायाः ।

मनोरञ्जनी—(विहस्य)कहं अंदेवुरचालिणोवि अंजस उंततविंणाणं णंधि ।
(कथमन्तःपुरचारिणोऽप्यार्यस्य वृत्तान्तविज्ञानं नास्ति ।

कञ्चुकी—एतावदेव जानामि । [5]यदुद्घोषितं दूतमुखेन भगवता सागराधिराजेन, यश्च लोकैकवीरः स्यात् । ([6]इत्यादि पठति ।)

---

[1] नैपथ्य-घ. [2] थ्यवचनो-क. [3] 'विहस्य'-क. नास्ति ।
[4] कावर्णनम्-क.ग. [5] यदुद्भूषितं-क. [6] इति-क.ख.ग.

मनोरञ्जनी—तारिसं पुरिसं कंणु तंकेसि ?

(तादृशं पुरुषं कं नु तर्कयसि ?)

कञ्चुकी—(विचिन्त्य)

[1]योऽसौ मन्मथमन्मथ[2]श्शर[3]णगत्राण [4]प्रवीणश्शुचिः
शूराणामधिदैवतं सुरचमूकोटीररज्ज्यत्[5]पदः ।
आम्नायैक[6]पदं निरन्तरदयश्शालीनतालंकृतः
सारस्सर्व[7]जगद्गणस्य जयति श्रीमानसौ [8]माधवः ॥ ४ ॥

स एव कन्यायाः अनुरूपवल्लभ इति तर्कयामि । किन्तु....

मनोरञ्जनी—सावसेसं विअ अअंस वअणं ।

(सावशेषमिवार्यस्य वचनम् ।)

कञ्चुकी—भर्तृदारिकायाः कं प्रत्यभि[9]लापो वर्तते ?

मनोरञ्जनी—णखु गोवणिंजं किंवि आंअंस तंसिंएंव अहिणिवेसो माहवे भंटिदारिआए ।

(न खलु गोपनीयं किमप्यार्याय तस्मिन्नेवाभिनिवेशो माधवे भर्तृदारिकायाः)

---

[1] योसा-घ. [2] श्शरगण-ख. [3] णसत्राण-ग. णत्राण-ख.
[4] प्रवीरश्शुचिः-क. प्रवीणश्शुचिः-ख. [5] पथं-क-ग-घ. [6] पदं-ख.ग.घ.
[7] जगत्जनस्य-क.ग.घ. [8] राघवः-क. [9] लापो व-क.

कञ्चुकी—इदानीमानन्दतुन्दिलं मे मनः ।

इनं [1]कमलिनी यद्व[2]दिन्दुं [3]कैरविणी यथा ।
माधवं रमणं प्राप्य मनोज्ञाति[4]तरां [5]रमा ॥ ५ ॥
तथापि किमपि [6]छद्माचरिष्यन्ति [7]दानवा [8]इति श्रूयते ।

मनोरञ्जनी—अंअ किंणुएदं ?

(आर्य [9]किन्वेतत् ?)

कञ्चुकी—न भेतव्यं न भेतव्यम् ।

वितत्य [10]वैष्णवीं मायां [11]वीरः श्रीमाधवः स्वयम् ।
अशेषमाया[12]सन्दोहमाशु संशोषयिष्यति ॥ ६ ॥

मनोरञ्जनी—तह जदि उज्जीविदह्म ।

(तथा यद्युज्जीविताःस्मः ।)

[13]**कञ्चुकी**—एवमेतत् ।

---

[1] कमकमलिनी-क. [2] दिमं-क.ग. [3] कैवरिणी-ग. कैरवणी ख.घ. [4] तरा-क. [5] मया-ग. ममा-घ. [6] चम्वाच-ग. [7] दानवादयः-ग.घ. दानवा वयमिति-क. [8] 'इति'-क. नास्ति । [9] किन्त्वेतत्-क. [10] वैष्णवीमा-क. [11] वीरश्रीमाधवः-क.ग.घ. [12] सम्मोह-क.ग. [13] 'कञ्चुकी-एवमेतत्' क. नास्ति ।

(नेपथ्ये)

सुरवासवमौनिसिद्ध[1]साध्योरगविद्याधरयक्षराक्षसाद्याः ।
वरुणानु[2]चरोपनीत[3]वार्तामु[4]परुध्योपगताः स्वयंवरार्थम् ॥७॥

कञ्चुकी—(ससम्भ्रमम्) अहं राजकुलमुपगच्छामि समयोचिता[5]चरणाय त्वमपि[6]देवी[7]निर्देशमशून्यं कुरु ।

(इति निष्क्रान्तौ।)

(मिश्रविष्कम्भः।)

(ततः प्रविशति रमा सखी देव्यश्च)

देव्यः—अपि नाम पर्याप्त[8]माभरण[9]जालं वत्सायाः ।

सखी—देविहिं जह आणंतं तह किदंएवं ।

(देवीभिः [10]यथाऽऽज्ञप्तं तथा कृतमेव ।)

रमा—(सखीमपवार्य) अंज सोअंवरंथलं ठिदाणं देंवादीणं मंझम्मि संचलणं कादंवोंति लंजा मे हिअअंस !

(अद्य स्वयंवरस्थलस्थितानां देवादीनां मध्ये सञ्चरणं कर्तव्यमिति लज्जा मे हृदयस्य)

---

[1] सध्यो गरुडोर-क.ग. [2] चनीत-क. [3] वाताप-क. वातामुदुप-घ. [4] परुद्योपता-क. [5] चरणीय-क.ग. [6] 'देवी'-ख. नास्ति । [7] निर्देशं शू-ग. [8] मारण-क. [9] जातं व-क.ग. [10] यदाज्ञ-घ.

सखी—(रमामपवार्य) हला ! जह आणंतं देविहिं तह कादव्वंएव्वं ।
(हला ! यथाऽऽज्ञतं देवीभिस्तथा कर्तव्यमेव ।)

देव्यः—(निर्वर्ण्य)

विधानमस्याः खलु [1]भूषणानां
पिधानमेवातनुतेऽङ्गलक्ष्म्याः ।
तथापि सौभाग्यविवर्धनाय
वितन्यते वीरवरोचितायाः ॥ ८ ॥

सखी—(रमां प्रति सहर्षं संस्कृतमाश्रित्य)

सखि ! ते विधृतिर्विभूषणानां
सुजना[2]चारवशादिति प्रतीमः ।
परमङ्गविलासमङ्गलाना-
मवनं [3]यौवनमेव भूषणानि ॥ ९ ॥

रमा—(माल्येन ताडयति ।)

देव्यः—वत्से ! त्वमाज्ञप्तास्यस्माभिः स्वयंवराभिगमनाय । अत एवानया सख्या [4]सह तमुद्देशमु[5]पेहि । यावद्वयमपि [6]गवाक्षपथेन प्रासा[7]दस्थाः पश्यामः ।

(इति निष्क्रान्ताः ।)

---

[1] भूषणां-घ. [2] चारमिति प्र-क.ग. [3] यद्वन-क.
[4] सहित-क. [5] पैति-घ. [6] वाक्षप-ग. [7] दस्य-ख.ग.घ.

सखी—हला इदो । हला इदो ।

(हला ! इतः । हला ! इतः ।)

रमा—जं रोअदि पियसहिए ।

(यद्रोचते प्रियसख्यै ।) (इति शनैर्गच्छति ।)

(ततः प्रविशतो वैतालिको विदूषकश्च ।)

वैतालिकः—अहमादिष्टोस्मि महा[1]राजेन वरुणेन यथा "[2]वत्स कौसुम्भ ! गच्छ स्वयंवरमण्टपे देशम् । यतः तत्र[3]मिलितानां सुरासुरादीनां [4]कुलशीलादिवर्णनं वत्सायाः निकटे कर्तव्य"मिति, [5]ततो यथा [6]निर्देशमाचरामि । (इति परिक्रामति ।)

विदूषकः—हं आदिंठोह्मि महालाअ वलुणेण जह अले कीसमुह जाव आअंछदि सोअंवलमंडवं वंजा लमा दावएंवं तुएवि पंसवंठिणा ताणं ताणं देंवादीणं गुणदोसंपअडणकालिण होदंवोंति । तह कलिअ महसंवें जह मणोरहं गोहुम-अवुवभंखणं कलेमि ।

(अहमादिष्टोऽस्मि महाराजवरुणेन यथा अरे ! कीशमुख ! यावदागच्छति स्वयंवरमण्टपं वत्सा रमा, तावदेव त्वयापि पार्श्ववर्तिना तेषां तेषां देवादीनां गुणदोषप्रकटनकारिणा भवितव्यम्,

---

[1] राजव-ख. [2] "वत्स कौसुम्भ"-क,ग. नास्ति । वत्स कौकुम्भक-घ. [3] मिलानां-घ, [4] कुशल-ग. [5] तथो-घ, [6] निदेश-ख.

इति । तथा कृत्वा महोत्सवे यथामनोरथं गोधूमापूपभक्षणं करोमि ।) (इति परिक्रामति ।)

सखी—हला ! णखु एसो ओसरो लज्जाए ।
ता कहंवि धेरं गिहींअ संवाणां
गिंवाणादीणं णेंतुंसहवं करेहि ।

(हला ! न खल्वेषोऽवसरो लज्जायाः ।
तस्मात् कथमपि धैर्यं गृहीत्वा सर्वेषां गीर्वाणादीनां नेत्रोत्सवं कुरु ।)

(रमा कथञ्चित् स्वयंवरस्थलप्रवेशं नाटयति ।)

वैतालिकः—(निर्वर्ण्य) [1]कथमागतैव, भर्तृदारिका, सखी च ! तद्यथोचितमग्रतो भूत्वा [2]सर्वेषां कुलशीलादिकं वर्णयामि । (इति उपसर्पति ।)

विदूषकः—एसा भंठिदारिअ । (इत्यग्रतो भूत्वा) जेदु जेदु भंठिदारिअ ।

(एषा भर्तृदारिका । (इत्यग्रतो भूत्वा) जयतु जयतु भर्तृदारिका ।)

वैतालिकः—जयतु भर्तृदारिका । जयतु भर्तृदारिका ।

---

[1] गथ-गं. [2] "सर्वेषां"-क.ग. नास्ति ।

[1]**मनोरञ्जनी**—अए वैतालिअ संवाणं कुलसीलादिअं णिवेदेहि सहिए ।

(अये वैतालिक ! सर्वेषां कुलशीलादिकं निवेदय सख्यै ।)

वैतालिकः—अयि भर्तृदारिके ! चक्षुरितो [1]विक्षिप्यतां किञ्चिदत्र भवत्या ।

मञ्चावलीषु मदनोपमदिव्यदेहाः
माणिक्यभूषणविनिर्मितसूर्यमोहाः ।
मन्दो[2]दयं तरुणि[3]मोत्थमद[4]प्ररोहाः
मध्ये स्वयंवरतलं सुमनस्समूहाः ॥ १० ॥

मनोरञ्जनी—हला भट्ठिदारिए ! एदाणं मंझंमि कोंवि जइ अहिलासविसओ पेंखदु होदि ।

(हला भर्तृदारिके ! एतेषां मध्ये कोऽपि यद्यभिलाषविषयः पश्यतु भवती ।)

विदूषकः—किंणु एदेहिं दाणवावसदेहिं जेकिल भंदुएहिंविअ वलीमुहा खणे खणे वि विंदावअंदि देवेहिं ।

---

१ इयमेव रमायाः सखी ।

---

[1] विज्ञप्यतां-क. [2] दयत्तरु-ग.घ, [3] मोद्गम-क,
[4] प्ररोहा-ग.

(किन्त्वेतैर्दानवापशदैर्ये किल भल्लूकैरिव वलीमुखाः क्षणे क्षणेऽपि विद्राव्यन्ते देवैः ।)

रमा—(सखीं प्रति) पुलो मंगं आवेदेहि ।

(पुरो मार्गमावेदय ।)

(सखी तथा करोति)

वैतालिकः—

[[1]ये]पामीपत्कर[2]मिव सुरानीकविद्रावणं स्यात्
आजन्म श्री[3]महितभवनं मन्दिरं चापि [4]येषाम् ।
अध्येतारो निगमविततेरग्निहोत्र[5]प्रवेकाः
मध्ये [6]मञ्चं विदधति मुदं दानवा मानवर्याः ॥ ११ ॥

मनोरञ्जनी—हला ! भंठिदारिए ! जाणासि तुमं एदाणं कोंवि अणुरुवोति ।

(हला भर्तृदारिके ! जानासि त्वमेतेषां कोप्यनुरूप इति ।)

विदूषकः—

णिंदयकिदहिंसाणं णिंवेलमदाणुरुवचलिदाणं ।
किंणु किलदाणवाणं किलासालिंतणं अपुंणाणं ॥ १२ ॥

(निर्दयकृतहिंसानां निर्वेलमदानुरूपचरितानाम् ।
किन्नु किल दानवानां क्रीडाशालित्वमपुण्यानाम् ॥)

---

[1] षामी–क. एषामी-ख.घ.वेषामी-ग. [2]'मिव'-ख. नास्ति । [3] महिवि-क. [4] एषाम्–क.ख.ग. [5] प्रवेश-क. [6] कञ्च–क.

रमा—सहि गंछदु पुलदो होदि ।

(सखि ! गच्छतु पुरतो भवती ।)

(इति सर्वे परिक्रामन्ति ।)

वैतालिकः—अहो ! एतेषा[1]मा[2]भिरूप्य[3]मद्य निद्रा[4]धरादीनामुपदेव-समुद[5]यानाम् ।

अणिमादिसिद्धिरपि च स्वभावजा
[6]गणनातिलङ्घि विभ[7]वास्पदं पदम् ।
अनि[8]शानपायकलितं नवं वयः
क्व नु भाति [9]तौल्यमुपदेवसम्पदाम् ॥ १३ ॥

मनोरञ्जनी—हला ! पेंख एदाणं रमणिजंतणं ।
(हला पश्य एतेषां रमणीयत्वम् ।)

विदूषकः—(विहस्य) दिंठा एवं सदसो एदेवि ।

पादुअंवजणपाणभाअणं
छंतचामलकलंकधालणं ।
संकमुक्कसविहे कलंदि जे
किंणु दाण उगदंसणेण दे ॥ १४ ॥

---

[1] मभि-क. [2] भितोप्य-क. [3] मव्य-क. [4] धराध्याना-ख.घ.
[5] यादीनाम्-क. [6] वणनाति-घ. [7] वास्य स-क. [8] शापान-ख.
[9] लौल्य-क.

(दृष्टा एव शतशः एतेऽपि,
पादुकाव्यजनपानभाजनछत्रचामरकरङ्कधारणम् ।
शक्रमुख्यसविधे कुर्वते ये किन्नु तेषां पुनर्दर्शनेन ते ।)

रमा—(अन्यतो दृष्टिं प्रेरयति ।)

सखी—इदो इदो ।
(इत इतः ।)

वैतालिकः—इदमत्र नयनरसायनम् ।

यद्दोर्दण्डविजृम्भिश[1]म्ब[2]विदल[3]त्पक्षाः पुरा भूधराः
[4]वि[द्रु]त्याब्धिमद्धं सदा शरणयन्त्यन्तर्जले यन्त्रिताः ।
सर्वेषामपि यस्सुपर्वसदसामग्रेसरश्श्रीकरः
[5]सोऽयं दीव्यति मञ्चसीमनि शचीकौमारहारी हरिः ॥१५॥

किञ्च,

सुर[6]भूरुह एव पुष्पवाटी
१म[7]णिरस्यामर एव रत्नपेटी ।

---

१ आमरः अमरेभ्यः प्रदत्तः यः मणिः स एव अस्य इन्द्रस्य रत्नपेटी ।
'मणिरत्नाकर एव' इति पाठः स्याद्वा ?

---

[1] शम्भवि-ग. [2] विदलित्प-क.ख. [3] त्पक्षा पु-क.
[4] विधृत्या-क.ख.ग. विभ्रृत्या-घ, [5] सोऽय-ख. [6] भूरूह-क.ख.ग. [7] णितस्या-क.

पुर एव वसत्यजस्रगण्या
[1]सुरराजस्य सुखानुभूति[2]कोटी ॥ १६ ॥

मनोरञ्जनी—हला ! एदंस पेंखदु महणिजंतणं जदि मणोरहो होदीए ।

(हला ! एतस्य पश्य महनीयत्वं यदि मनोरथो भवत्या: ।)

विदूषकः—(विहस्य) णादम् । णादम् । एदंस पलंकमविलसिदं । आकुंचिअसीसेण वावाराणंत लंथ सोंखेण समओणेण खु णीदोसहजेहिं किल हिरंणअसिवुघरे । अवि अ ओहरिदवाहणेणं पंभंट-मणुंणरंणमउडेण पंतोणेण पलिहवोसंकेण चिलं हिरंणअसिवुघरे । (ज्ञातम् । ज्ञातम् । एतस्य पराक्रमविलसितम् । आकुञ्चित-शीर्षेण व्यापाराज्ञप्तलब्धसौख्येन समयोऽनेन खलु नीतस्सहजैः किल हिरण्यकशिपुगृहे । अपि च अपहृतवाहनेन प्रभ्रष्टमनोज्ञ-रत्नमकुटेन प्राप्तोऽनेन परिभवरशङ्केण चिरं हिरण्यकशिपुगृहे ।)

रमा—हला ! पुलदो गंछ ।

(हला ! पुरतो गच्छ ।)

(सर्वे तथा कुर्वन्ति ।)

वैतालिकः—

यस्तेजोनिधिरित्यतीव हविषां दाता सुराणामिति
प्रायः संयमिभिः [3]क्रतुष्वविरता मोदेन [4]जेगीयते ।

---

[1] सुतरा-क. [2] कोऽपि-क.ख.ग. [3]क्रतु-क.ख. [4] जीगीयते-ग.

माहात्म्यैकखनिर्महाबलसुहृन्मा[1]न्यस्त्रयीसन्ततेः
स्वाहाजा[2]निरयं चकास्ति पुरतः [3]सम्प्राप्तसौम्याकृतिः ॥१७॥

मनोरञ्जनी—हला ! सुदं तुए एदस्स उलसीलादिअं ।
(हला ! श्रुतं त्वया एतस्य कुलशीलादिकम् ।)

विदूषकः—णिवुणं खु णादं सव्वेहिं विविट्ठिवीअ देवाणं सीसेणाहलिअ अण्णकवलाणि विसंतिं णलहमाणो किंसदिएसोत्ति णिअमसंवादो ।
(निपुणं किल ज्ञातं सर्वैरपि वृष्टिहारीव देवानां शीर्षेणाहृत्य अन्नकवलानि विश्रान्तिमलभमानः क्लिश्यत्येष इति निगमसंवादः ।)

रमा—हला! इदो इदो आअंछ ।
(हला ! इत इत आगच्छ ।)
(इति सर्वे परिक्रामन्ति ।)

वैतालिकः—(हस्तमुद्यम्य)

धर्मो विग्रहवानेष
दाक्षिण्यविहितालयः ।
प्रतिबिम्ब इवार्यम्णः
[4]प्रतिभाति [5]प्रभामयः ॥ १८ ॥

---

[1] न्ययी-घ. [2] नियुच-क. [3] सप्राप्त-क.घ. [4] प्रभाति-क.ग. [5] प्रतिभामियः-क.ग.

मनोरञ्जनी—किंणु वंटदि सहिए मणंमिति तक्केमि ।

(किन्नु वर्तते सख्याः मनसीति तर्कयामि ।)

विदूषकः—णिलवहिअ हिंसापलेंति ।

(निरवधिकहिंसापर इति ।)

रमा—किंणु एदेण कालं खेवेण ।

(किन्वेतेन कालक्षेपेण ।)

(सर्वे पदान्तरं गत्वा)

वैतालिकः—

[1]निर्ऋतिरेष विजयते निरुपमसाहाय्यनिर्जितारातिः ।
दिक्पालकस्तुरीयस्त्रिषु सामादिषु चतुर्थ इव दण्डः ॥१९॥

मनोरञ्जनी—पेंखदु होदि अणुरूवो णवेंति ।

(पश्यतु भवती अनुरूपो न वेति ।)

विदूषकः—णादपुंवो एवं एसो-

अणुसलइ सुलसमाजं अणुवंटदि दाणवादिअं सजणं ।
वुहअं भंटो एसो केण वुण सिलाहणिंजविहवंढो ॥ २० ॥

---

[1] नियुतिरे-क. निऋतिवेषः-ग. निर्ऋुति-ख. निऋति-घ.

(ज्ञातपूर्व एवैषः ।-
अनुसरति सुरसमाजं अनुवर्तते दानवादिकं स्वजनम् ।
उभयभ्रष्ट एष केन पुनः श्लाघनीयविभवाढ्यः ॥)

रमा—हला ! पुलो मंगं आवेदेहि ।

(हला ! पुरो मार्गमवेदय ।)

मनोरञ्जनी—इदो इदो ।

(इत इतः ।)

(सर्वे परिक्रामन्ति ।)

वैतालिकः—

यदुपासनया परं मुनीन्द्राः
नियतं सौख्यमयं [1]तृणादयन्ते ।
सुमनोगणसङ्घसम्प्रदायः
प्रचुरामोद[2]वहः स गन्ध[3]वाहः ॥ २१ ॥

मनोरञ्जनी—हला ! भंटिदारिए एसो पेंखिजदु जअंपाणो ।
(हला ! भर्तृदारिके ! एष पश्यतां जगत्प्राणः ।)

विदूषकः—भंखदि णाम कीडा तिंखंस हुदासणंस जं मिंत जंस सदा गइखेदो तं सरिसं केणुमंणंति ।

---

[1] त्रणा-ग.घ, [2] वहास्स-क. वहास्सु-ग. [3] वाहाः-क.ख.

(भक्षयन्ति नाम कीटाः तीक्ष्णस्य हुताशनस्य यन्मित्रं यस्य सदा गतिखेदः तं सदृशं केऽनुमन्यन्ते ।)

रमा-—अन्यतो गच्छति ।

वैतालिकः —

अयं प्रियं मित्रमलीकदृष्टेः अखण्डभोगैकनिधेः [1]परस्य ।
निधान[2]नाथैकपदाभिदेयः प्रधानदिक्पालक एष धीरः ॥ २२ ॥

अस्य चैत्ररथं नाम [3]वनं मधुरसावनम् ।
यस्य पौरन्दरावास[4]नन्दनं नन्दनायते ॥ २३ ॥

मनोरञ्जनी—हला ! जदि णेंताणं पंतं एसो होदिए । संवं सुहोदकं हविंसदि ।
(हला ! यदि नेत्रयोः पात्रमेष भवत्याः । सर्वं शुभोदर्कं भविष्यति ।)

विदूषकः—

एषो खु दुंगकुविदंखिक्कोणं
पतंत णेंतोदिअ पीदरीदि ।
पसिंधवाणिजपदाहिआरो
पंथावपंतं किम्नु घुणभाजं ॥ २४ ॥

---

[1] पदस्य-क.-ग. [2] नादैक-घ. [3] वनस्य-क. [4] नन्दनन-ख.

(एष खलु दुर्गांकुपिताक्षिकोण-
प्रतप्तनेत्रोदितपीतरीतिः ।
प्रसिद्धवाणिज्यपदाधिकारः
प्रस्तावपात्रं किमु पुण्यभाजाम् ॥)

(रमा—अवधीरणां नाटयति ।)

वैतालिकः—

अमीशिवागस्त्य[1]मयेन्द्रचन्द्रमाः
[2]कुबेरविघ्नेश्वरशेषनारदाः ।
रविर्गुरुश्चापि महोत्सवेक्षण-
[3]प्रसंगिनो माधवपार्श्वगामिनः ॥ २५ ॥

रमा—(स्वगतम् ।)

पतंतचामीअरमंजुलंबरो
पपुंल भंमंबुजमंलकंधरो ।
सुपंणकंठपिदबाहुदंणओ
विलोचणाणं पदिसेदि मे सुहम् ॥ २६ ॥

(प्रतप्तचामीकरमञ्जुलाम्बरः
प्रफुल्लभर्माम्बुजमाल्यकन्धरः ।
सुपर्णकण्ठार्पितबाहुदण्डको
विलोचनाभ्यां प्रदिशन्ति मे सुखम् ॥)

---

[1] यमेन्द्र-ग. [2] कुजेर-क, कुवैर-ख, [3] प्रसंसदो-क, प्रशंसतो-ग.

(प्रकाशम्) हला ! मणोरंजणि, अतिमेंतं किलंत्ह्मि, गदागदेहिं । ता सणेहिं गंछ । (हला मनोरञ्जनि ! अतिमात्रं क्लान्तास्मि गतागतैः । तस्माच्छनैर्गच्छ ।

मनोरञ्जनी—णादं णादं । तहएव्व कलेमि । जदि मणोरहं परिपुंणं करेसि । जं किंविभूसणं पदंते जदि होदि हंवि सणेहिं गंछामि । (ज्ञातं ज्ञातम् । तथैव करोमि । यदि मनोरथं परिपूर्णं करोषि । यत्किमपि भूषणं प्रदत्ते यदि भवती अहमपि शनैर्गच्छामि ।)

रमा—तथा (इति सर्वेषां मुक्ताहरादिकं ददाति ।)

वैतालिकः—(जनान्तिकम् ।) अपिनामास्मिन्माधवे [1]भर्तृदारिका कृतानुरागा संवृत्ता ।

विदूषकः—अले दासीए वुत किंणु मं पुंछेसि ।
तुमं एव्व ताए मुहसिरिअं पंखिअ वुंधेहि । अहवा दासीए वुंतिं मणोरंजणिं पुंछ । (अरे दास्याः पुत्र ! किन्नु मां पृच्छसि ? त्वमेव तस्याः मुखश्रियं दृष्ट्वा वुध्यस्व । अथवा दास्याः पुत्रीं मनोरञ्जनीं पृच्छ ।)

वैतालिकः—ज्ञातप्रायमेवैतत् । यदियं—

मदनमदनरूपं माधवं [2]प्रेक्षमाणा
मतिम[3]नवधिरागोन्मादिनीमेव धत्ते ।

---

[1] 'भर्तृदारिका' क.ग. मातृकयोः नास्ति । [2] प्रेक्ष्यमा–ग.
[3] नपथिरा-घ.

न यदि मुखवि[1]कासः स्रंसनं [2]वेणिकायाः
नयनवलनलक्ष्मीनव्य[3]भङ्गी [4]कथं स्यात् ॥ २७ ॥

विदूषकः—(मनोरञ्जनीं प्रत्यपवार्य ।) अए मणोरंजणि कहेहि संचं एव्व । एदाए भट्टिदारिआए मणो माहवे ! संजदि णवेति ।

(अये मनोरञ्जनि ! कथय सत्यमेव । एतस्याः भर्तृदारिकायाः मनो माधवे सज्जति न वेति ।)

मनोरञ्जनी—(सभ्रूभङ्गम्) अले ! तुमं एव्व जाणासि ! (अरे ! त्वमेव जानासि !)

(इति भर्तृदारिकामुखं दर्शयति ।)

[5]रमा—(सरोषसंरम्भम् ।) मं किलंतं वुंदिसिअ किंवि किंवि जंपसि ?

(मां क्लान्तामुद्दिश्य किमपि किमपि जल्पसि ?)

(इति माल्येन ताडयति ।)

वैतालिकः—(निर्वर्ण्य साश्चर्यम्)

---

[1] कास सं-क.ग. [2] वेदिका-घ. [3] भङ्गीकरंङ्गी क-क.
[4] करं स्या-क. [5] 'रमा' इत्यारभ्य 'मन्महे' इत्यन्तो भागः क. मातृकायां नास्ति ।

दलन्नीलाम्भोजव्यतिकरपरिस्पर्धिवपुषं
जगद्वीराभिख्या प्रकटनचणानेकविरुदम् ।
नवाम्भो[1]जाताक्षं नम[2]दभयदानव्रतधरं
प्रपश्यैनं देवं [3]प्रमथममराणामनुपमम् ॥ २८ ॥

रमा—हला ! किलंतह्मि ण पसरंदि पुरदो मम हंदपादाओ ता खणं तिंठ ।

(हला ! क्लान्तास्मि न प्रसरति पुरतो मम हस्तपादं तस्मात् क्षणं तिष्ठ ।)

(इति चक्षुर्विक्षिपति ।)

(नेपथ्ये ।)

अमृतकलशहस्तं हन्त धन्वन्तरिं द्रा-
गसुरवितितिरेषा हन्तुमभ्यागताऽभूत् ॥ २९ ॥

(सर्वे सशङ्कात्रासं विद्रवन्ति ।)

(पुनर्नेपथ्ये)

अभयवचनदायी माधवोऽसौ विजित्य
प्रसभमरिनिकायं तं निनाय स्वपार्श्वम् ॥ ३० ॥

(सर्वे समाश्वसन्ति ।)

---

[1] जाचक्षन-घ, [2] दवदनान-ग, [3] प्रथम-क,ख,ग.

मनोरञ्जनी—भंट्टिदारिए दिंठिआ वंढामहे । जं माहवं खणकिदारि-विअअं पेंखंह्म ।

(भर्तृदारिके ! दिष्ट्या वर्द्धामहे, यन्माधवं क्षणकृतारिविजयं पश्यामः ।)

रमा—(अनाकर्णितकेन ।) (स्वगतम्)

अंह्महे वीरंतणं मणोरहवंलहंस -

णं चवदि मुहंस्स सिरी
णं कंमदि तणुलदावि सुउमारा ।
णं वेंचंसदि माला
एदेण कहं णु रिपुजओ लंधो ॥३१॥

(अहो वीरत्वं मनोरथवल्लभस्य
न च्यवते मुखस्य श्रीः
न क्लाम्यति तनुलतापि सुकुमारा ।
न व्यत्यस्यति माला
एतेन कथन्नु रिपुजयो लब्धः ॥)

(इति माधवं पश्यति ।)

मनोरञ्जनी—किं एदेण अलसंतणेण ? तेंलोंकवीरंस एदंस महुअमालं-एंव पारितोसिअं करेहि । (किं एतेनालसत्वेन? त्रैलोक्यवीराय एतस्मै मधूकमालामेव पारितोषिकं कुरुष्व ।)

विदूषकः—अहंवि बुहतिआं देमि ।
(अहमपि बृहतिकां ददामि ।)

(इत्युत्तरीयं स्रंसति ।)

वैतालिकः—न खल्वेतावदौदार्यं प्रकटयतु भवान् ।
(इति निवारयति।)

रमा—जह तुह्माणं रोअदि हिअअंस ।
(यथा युष्माकं रोचते हृदयाय)

सर्वे—प्रियं नः प्रियं नः ।
(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ इति द्वितीयोऽङ्कः ॥

तृतीयोऽङ्कः

(ततः प्रविशति मयूकमालाधरः सवधूको माधवः, शिवादयो वैनतेयश्च ।)

माधवः—(स्वगतम्) अहो ! शीतलता सुधाया इव तदीय[1]स्पर्शस्य ।
(सोत्साहम् ।)

[2]स्रोतोऽसि चन्दनरसस्य सुधामयूख-
जातामृतद्र[3]वभरप्लवनं किमेतत् ।

[1] स्पर्शश्च-ग. [2] स्रोतोमि-क.ख.ग. [3] वजर-ग. वकर-घ.

[1]येनाभवन्मनसिजप्रभवप्रतापः
तावानपि क्षणल[2]वापहृतप्रभावः ॥ १ ॥

स्मरामि तस्याः ।

[3]आनङ्गोन्मदलालसैरवयवैः अव्याजचेतोहरैः
आ[4]नन्दैकनिकेत[5]नत्वधिरूढैः आलोकसान्द्रामृतैः ।
आग[6]त्याग्रभुवं मधूक[7]कलिकामालां मदीये गले
सा कन्या निदधे फलं [8]हि तपसां एतद्वयं मन्महे ॥ २ ॥

(इति पारवश्यं नाटयति ।)

इतरे—

माधवीमधुसम्बन्धो मनसोऽस्तु मुदावहः ।
स्निग्धयोरनयो[9]रेव चन्द्रिकाचन्द्रयोरिव ॥ ३ ॥

वैनतेयः—अहो ! [10]कथमेकपद एव निरस्तस्तावानपि विरहजन्मा ताप इति नैसर्गिकीमुत्साहवत्तां प्रथयत्येतस्य ।

तथा हि—

मुखमण्डलेऽपि [11]न पुरेव पाण्डिमा
नयनाम्बुमौक्तिकसमं प्रहर्षजम् ।

---

[1] येनभ घ. [2] वादह–ग. [3] अनङ्गो–क.ख. [4] नङ्गैक-ग.
[5] 'नत्व' क.ख.नास्ति । [6] न्याग्रभु–क.ख. न्यागभु-घ.
[7] कलितां मा-क.ख. [8] हि तवहं ए-ग. [9] रेपः च–क.ग.घ.
[10] कमेकप.क. पथमेकप–घ. [11] वपुरेव.क.

श्वसितं च तापर[1]हितं सुशीतला
तनुकान्तिरेतदखिलं मनोरमम् ॥ ४ ॥

माधवः—(चक्षुषी उन्मील्य वैनतेयं प्रति)

[2]अयि विनतानन्दन! समयोचित[3]करणाय देशान्तरवासिनो देवगन्धर्वादयः समादिश्यन्ताम् ।

कल्प्यन्तां [4]हरिदन्तदन्तिनिकराः कल्याणवेषाम्बराः
सर्वे [5]पुष्परथाश्चरन्तु गगने सै[6]न्याधिवाहोत्तमैः ।
आयान्त्वद्य सुनन्दनन्दमुखरा [7]ये [8]पारिषद्याधिकाः
सारोऽयं खलु वर्ततेऽब्धिदुहितुः सद्यो विवाहोत्सवः ॥ ५ ॥

इतरे—

न खल्वमी तत्रभवतः सन्देशं आशंसन्ते,
[9]यत्सर्वेऽप्याग[10]तास्सज्जीभू[11]ताश्च परिचर्यायाम् ।

(नेपथ्ये मृदङ्गध्वनिः । सर्वे आकर्णयन्ति ।)

---

[1] हितस्वशी-क.ग. हितं स्वशी-ख. [2] अये-ख.घ. अइ-ग. [3] करणीयं दे-क. [4] हरिदन्तिदन्तनि-ग. [5] पुष्यर-ख. [6] न्यादिवा-क.ग.घ. [7] एषा-ख. [8] निषद्या-ख. [9] तत्-क.ग.घ. [10] ताश्च-स-क. [11] ताः प-क.

(पुनर्नेपथ्ये)

जामता जगदेकवीरविरुदप्रख्यातसम्पत्खनिः
योऽयं मानससीम्नि पूर्वनिहितः प्रायो गुणानां निधिः ।
दातव्या यदसावशेषजगतामानन्द[1]सन्दायिनी
[2]कन्याऽस्मै यदि किं [3]ब्रुवे परि[4]णतिं [5]भोग्यस्य भाग्यस्य नः
॥ ६ ॥

सर्वे—[6]कस्येदमुदितम् ? मुदितान्तरङ्गस्य ।

प्रतीहारी—(प्रविश्य) देव ! आअदो एंव एसो उवाअणहंधो परिजणेण साअं साअरो वलुणोवि ।

(देव ! आगत एव एष उपायनहस्तो परिजनैस्साकं सागरो वरुणोऽपि ।)

सर्वे—शीघ्रं [7]प्रवेशय शीघ्रं [8]प्रवेशय ।

प्रतीहारी—तथा (इति निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति सपरिवारो वरुणः सागरश्च ।)

वरुणः—एष खलु सर्वगीर्वाणसार्वभौमः पुरुषोत्तमः ।

---

[1] सन्धानी-क. [2] कन्या वै य-क.ग. कन्यास्मे य-घ.
[3] बृवे-क. [4] णती भो-क.ग. [5] भोगस्य-क.ख. [6] कस्यैद-घ.
[7] प्रविशय-क.ग. [8] प्रविशय-क.ग

[1]येनाकारि समस्तदानवचमूविद्रावणो[2]पद्रवो
येनारक्षि सतां [3]ततिर्निरुपमश्रेया[4]र्द्दीव्यद्दृशा ।
येनाघौघतमोनिकृन्तन[5]विधौ मार्ताण्डबिम्बायितं
सोऽयं सम्प्रति नेत्रयोर्विषय इत्येषैव भूषा [6]श्रियः ॥ ७ ॥

सागरः—(सहर्षम् ।)

येयं मूर्तिमतीव सम्पदधुना जाता मदीये गृहे
सा कन्या [7]भुवनैकमङ्गलगुणैर्धन्यापि मान्या जनैः ।
येनासौ जगदेकवीरबिरुदश्रीमाधवो [8]यद्भवो
[9]जाता पूर्वकृतैरहो [10]सुचरितैरम्लान[11]शीला[12]वृतैः ॥ ८ ॥

परिजनः—

[[13]यदियं] जगदेकचन्द्रिकातनयाभूद्विज[14]यैकभूषणा ।
अनुरूपवरोपसङ्ग्रहादधुनाभूत्कनकाद्दतो मणिः ॥ ९ ॥

सागरः—(निर्वर्ण्य वरुणं प्रति) महाराज ! के पुनरेतस्य पार्श्ववर्तिनः कथमुपचरितव्या इति प्रष्टव्यमस्ति ।

---

[1] येन का-घ. [2] पत्रपो-क. [3] नति-क.ख. [4] र्दपीव्यद्दशा-क. र्ददिव्यद्दृशा-घ. [5] विघौ-क. [6] श्रयः-क.ख.ग. [7] भवन-क.ग. [8] यद्भवो-क. [9] जातः-घ. [10] सुचीरतै-क. [11] शील-क. [12] द्रुतैः-ख.घ. [13] यदिदं-क.ग.ख. यदीयं-घ. [14] 'यैक'-ग. नास्ति ।

परिजनः—सर्वे [1]उत्कण्ठिताःस्मः श्रोतव्ये ।

वरुणः—ज्ञातपूर्वा [2]एवैते भवता । तथाऽपि प्रकटीकरोमि । प्रत्यभि-
जा[3]नातु भवान् ।

यस्य त्व[4]य्यपि [5]सन्थभाजमवता क्षोणीभृता जज्ञिरे
लक्ष्मीरप्सरसां गणस्सुरमणिः कल्पद्रुमाद्या अपि ।
यस्तूर्णं तव कालकूटजनितां जह्रे महादुर्दशां
सोऽयं सर्वविदां शिरोमणिरसौ [6]अभ्येति गौरीपतिः ॥१०॥

सागरः—ज्ञातपूर्वमहिमा खल्वयम् ।

परिजनः—कः खलु तस्य पार्श्वभुवं परिष्करोति सुमनोगणः ।

वरुणः—

अयं चेद्विघ्नेशस्सुरपतिरयं नारदमुनि—
[7]स्त्वयञ्चागस्त्योऽयं रविरयमयं [१]कुण्डलिविभुः ।
मयश्चायं चन्द्र[8]स्त्वयमयमयं चापि धनदः
सुराणामाचार्योऽप्ययमुप[9]गतो माधवकृपाम् ॥ ११ ॥

---

[१] कुण्डलिविभुः - आदिशेषः ।

---

[1] उत्कण्ठिका स्मः-क.ख. [2] एव तैर्भवता-क. [3] नाम-क.
[4] य्यविम-क.ग. [5] मन्द-क.ग. मन्थ-ख. [6] अभ्येत्य-क. लभ्येत्य-ग.
[7] स्त्वयचाग-क.ग.घ. [8] स्त्वयममयं-ग. त्वथमयं-क. [9] गता-
क.ख.घ.

सागरः—([1]सानन्दम्)

कृतार्थं जन्मेदं फलितमधुना मा[2]मकतपः
किरीटा[3]र्हो मूर्धाऽजनि जनिकृतामात्मजनुषाम् ।
इदानीमेतन्मे [4]कुलमखिलमा[5]सीच्च सफलं
यदेतेऽप्यायाता मम गृहममी माधवयुताः ॥ १२ ॥

परिजनः—अथ किम् ।

(इति सर्वे परिक्रामन्ति ।)

माधवः—[6]अये वैनतेय ! पुरो भव, [7]य[द्र]यमपि सम्भाव[8]यामः प्रत्युद्गमनेन [9]महात्मानं वरुणं सागरं च ।

इतरे—सहजैव खलु तत्रभवतो विनयपरि[10]पाटी ।

वैनतेयः—(पुरो भूत्वा) इत इतः ।

(सर्वे माधवेन सह प्रत्युद्गच्छन्ति ।)

वैनतेयः—[11]एष खलु भगवान् [12]सागरस्सपरिवारः ।

---

[1] "सानन्दम्" क. नास्ति । [2] मकुतपः-घ. [3] 'र्हो'-घ-नास्ति । [4] कल-ग. [5] सीश्च-ग. [6] अरे-क.ग. [7] 'य'-ख.ग.घ. नास्ति । यदय-क. [8] याव:-घ. [9] महत्मा-ग. [10] पाठी-क.घ. [11] स एष-क.ग.घ. [12] "सागरः" ख. नास्ति ।

इतरे—

ऽयोसावसूत भुवनैकललाम[1]कन्यां
यश्चानुकूलवरदानकलाकलापः ।
य[2]स्स्वादुपेयरसक[3]ल्पयिता सुराणां
सोऽयं गुणैकनिधिरम्बुधिरक्षिमार्गे ॥ १३ ॥

माधवः—नायमर्थवादः । महान् खल्वयमम्बुधिर्वरुणश्च ।

सम[4]स्तघनसंसेव्यसर्वतोमुखसम्पदोः ।
अनयोः सममेतद्यदाशा[5]पूरणजीवनम् ॥ १४ ॥
(इति सर्वे उपसरन्ति ।)

सागरवरुणौ—[6]एषः सर्वेषां सुप[7]र्वाचधिभुत्रां अखिलसम्पत्समाजप्रक[8]ट-
नोद्दामः प्रणामः ।

परिजनः—

अहो ! चिरेण स[9]म्प्राप्तमक्ष्णोरेतन्महोत्सवम् ।
वीक्ष्य स्फुरन्ति गात्राणि [10]दाक्षिण्यं स्वं [11]वितन्वते ॥१५॥
(इति प्रणमन्ति ।)

---

[1] कन्या-घ. [2] स्स्वानुपे-क.ग. [3] ल्प इवासु-क.ग.
[4] स्तघसं-क. [5] पूरणं-क. पूर्ण-ग. [6] ''एषः''-क.ग. नास्ति ।
[7] र्वाध्यधि-ख. [8] टनो मप्र-क. [9] म्प्रप्तं दुरे-घ. [10] वाक्षिण्यं-क.
[11] वितन्यते-क.

माधवादयः—

यद्गाम्भीर्यमवार्यमेव जयति स्थैर्यं [1]तदन्यादृशं
मर्यादापरि[2]पालनं च जगतामानन्द[3]सन्दायिकम् ।
तत्सर्वं भवदीयमप्रतिहतं [4]यच्च प्रसादोच्छ्रयः
सर्वत्रापि [5]सदेति हन्त तदिदं तेषां [6]गिरां गोचरे ॥ १६ ॥

(इति हस्ताभ्यां आकृष्य परिरभ्य ताभ्यां सहोपविशन्ति ।)

(नेपथ्ये)

नृत्य[7]न्त्वप्सरसांगणाः सह महावादित्रनादामृतैः
गीयन्तां अमरीजनैस्समुचिता गीतश्रियस्सर्वतः ।
सम्भाराः कुशलोचिताश्च सवि[8]धे सज्जी[9]क्रियन्तां [10]यतः
[11]सम्प्रत्येव गुरूपदिष्ट[12]समयो वैवाहिको वर्तते ॥ १७ ॥

सर्वे—(आकर्ण्य ससम्भ्रमम्) केषामेतत् ?

सागरवरुणौ—मौहूर्तिकानाम् ।

मधूक[13]मालिका माला माधवस्य विवाहकृत् ।
स्वय[14]मेष प्रयत्नस्तु सुज[15]नाचार [16]एव सः ॥ १८ ॥

---

[1] तदान्यादृ-घ. [2] पालनैनं-क. [3] सन्दायक-क.ख.घ. [4] यस्य-ग. [5] सदेत–क.ग. [6] गिरागो–क. [7] न्त्यप्टर-क. [8] धेस्सज्जा-क. [9] कृय-ख. [10] 'यतः' घ. नास्ति । [11] सम्प्रीत्ये-क.ग.घ. [12] समये-ख. [13] मादिका-क. [14] मेव-क. [15] नादार-क. नाकार-ग. नासार-घ. [16] एप-क. येव–घ.

तदत्रैव अतिविलम्बः [1]क्रियते ।

माधवादयः—यद्रोचते तत्रभवद्भ्याम् ।

परिजनः—सर्वेऽप्यलङ्कुर्वन्तु वैवाहिकीं शालाम् ।

(तथेति ससम्भ्रमं निष्क्रान्ताः ।)

(ततः प्रविशति चारणद्वयम् ।)

एकः—अये मल्लिकाचूड ! चिरेण [2]फलितमस्माकं वैवाहिकोत्सवदर्शनेन दिक्पाल[3]कार्याकारणगतागतप्रयासैः ।

द्वितीयः—[4]सखे कुवलयापीड ! सत्यमेतत् ।

[5]सदृग्रूपस्य[6]सम्पत्योः सन्दर्शनमिहानयोः ।
रमामाधवयोः प्राप्य न मनः कस्य तुष्यति ॥ १९ ॥

(नेपथ्ये)

जितं जितमम्बुधिराजेन यत्सफला संवि[7]देतस्य ।
यश्च लोकैकवीरस्स्याद्यः कल्याणगु[8]णाकरः ।
[9]तस्मै देया मया कन्या धन्या [10]मान्या स्वयं गुणैः ॥इति॥
॥ २० ॥

---

[1] क्रियन्ते-ख. [2] पतितम-क. [3] कार्याः का-क.ग.घ. [4] 'सखे' क.ग.नास्ति । [5] सादृग्दा-घ. [6] सम्पत्यो स-ग. [7] देवस्य-क.ग. [8] णाश्रयः-क.ग.घ. [9] कस्मै-घ. [10] मन्या-घ.

मल्लिकाचूडः—कस्येदम् ?

कुवलयापीडः—भगवतस्सुरगुरोरेव सुमुहूर्तदर्शिनः ।

मल्लिकाचूडः—(साश्चर्यम्)

[1]य[च्चि]न्तामणिपीठिकाविर[2]चनं यन्मौ[3]क्तिकाद्य[4]क्षता-
व्यापाराकलनं च विद्रुमगणैर्यत्तोरणापादनम् ।
यद्दिव्यामृतभोजनाभ्युपगमो[[5]या चा]प्सरोगीतिका
तत्सर्वं खलु सागरस्य महिमा वर्वर्ति [6]सर्वोपरि ॥ २१ ॥

कुवलयापीडः—अथ किम् ।

(नेपथ्ये)

भो ! भो ! शिवादयो नायकाः समीप[7]भाजिनो
भवन्तु भवन्तः । यदयं कृतोद्वाह[8]महामङ्गलो
माधवः पारितोषिकै[9]रा[10]तोषं युष्माकं चिकीर्षति ।

मल्लिकाचूडः—कस्येदम्?

कुवलयापीडः—वैनते[11]यस्यैतत् ।

---

[1] यश्चिन्ता-क.ख.ग.घ. [2] चननिय-क. [3] क्तिकौद्य-क.ख.
[4] क्षत-क.ख.घ. [5] यचाक्षरो-क. यचाप्सरो-ख.ग.घ. [6] सर्पोपरि-क.
[7] भाजनो-क. [8] 'महा' ख.ग.घ. नास्ति । [9] राकोषं-ग.
[10] तोषयास्माकं-क. ग. [11] यस्यैव-क.ग.घ.

(पुनर्नेपथ्ये)

परितोषप्रदानं हि पारि[1]तोपिकमत्र नः ।
पुनस्तद्दानकलना पुनरुक्तिपदं न किम् ॥ २२ ॥

मल्लिकाचूडः—[2]केपामेतत् ?

कुवलयापीडः—भगवतां शिवादीनां [3]तत्तत्कुलशेखराणां । [4]एतदामोदमेदुराणाम् ।

(पुनर्नेपथ्ये)

निखिलसुरासुरमणिमयमकुटनीराजितं पुनर्लभताम् ।
सपदि शची[5]पतिरिन्द्रस्साम्राज्यपदं विधूतदै[6]त्येन्द्रः ॥२३॥

कुवलयापीडः—[7]वैवाहिकोत्सवसुखितस्य अत्रभवतो माधवस्य पारितोषिकदानधौरन्धरी । [8]अतः श्रोतव्यमुपर्युपरि कस्मै [9]कस्मै किं किं [10]दीयत इति ।

गायकधौरेयपदे नारद एवाभिषिच्यतां विबुधैः ।
महती गानकलेयं महती वीणा च यद्गले च करे ॥ २४ ॥

---

[1] तोषक-ख. ग. [2] 'केपामेतत्'-क.ग. नास्ति । [3] तत्कुल-क. [4] आमोदमे-ग. [5] परिरि-क. [6] त्येन्द्रैः-क. ख. [7] विवाहोत्सव-ग. [8] अत्र-क.ग. [9] 'कस्मै' क. नास्ति । [10] दीय्यत-ग.

मल्लिकाचूडः—श्रुतमेतदपि ।

कुवलयापीडः—श्रोतव्यमुपर्यपि ।

(पुनर्नेपथ्ये)

वेषान्तरं जयति मे [1]यदसावशेष-
भाषागणस्य वदनं पद[2]मास यस्य ।
भूषा[3]शिवस्य भु[4]जगाधिपनामघोषः
[5]शेषो दधातु शयनीयपदं ममैषः ॥२५॥

मल्लिकाचूडः—अहो ! धन्यताप्यनन्त[6]स्या[7]नन्तता ।

कुवलयापीडः—अथ किम् ।

(नेपथ्ये)

विन्ध्यस्तम्भनविख्यात[8]विबुधानन्दनव्रतः ।
अगस्त्यो लभतां नित्यं अखिलर्ध्युप[9]देशताम् ॥२६॥

मल्लिकाचूडः—अये ! महान् अनुग्रहः ।

कुवलयापीडः—[10]पात्रं खल्वेतावतो मुनीन्द्रः ।

---

[1] यद्वेषभा-क. यदशेषभा-ग. [2] मानसस्य-क.ग. मासचस्य-घ. [3] शिरस्य-क.ग. [4] जगोधि-क.ख. [5] शेषा-क. [6] स्याप्यन-ख. [7] नन्ता-क. ग. घ. [8] विधुना-क. [9] देश्यता-ग. [10] पात्रः-ख.ग.घ.

(नेपथ्ये)

यः कालकू[1]टगिल[2]नाहतसर्वलोको
यन्मन्दराद्रिकलनेन जजान लक्ष्मीः ।
सोऽयं निरस्तविधिशीर्षविशेषधामा
प्रायस्समस्तभजनीयप[3]देशिता स्यात् ॥२७॥

मल्लिकाचूडः—तदेव वितीर्णमेतस्य यदात्मा[4]भि[न्नस्यौपायि]कम् ।

कुवलयापीडः–सत्यमुक्तं भवता ।

वेषान्तरायातविधुन्तुदोरुमाया[5]गतिख्याप[6]नजात[7]मैत्रौ ।
भानुर्ग्रहाणामपि शीतभा[8]नुर्भानां च नाथत्वपदं लभेताम्
॥ २८ ॥

मल्लिकाचूडः—उ[9]चिता खल्वनु[10]ग्रहरीतिः । स्वनेत्र[11]स्थानीययोरेतयोः ।

कुवलयापीडः—सखे ! सम्यगालोचितमेतत् ।

(नेपथ्ये)

अविघ्नदानैरमृतादिवस्तुजनिक्रियायामिह [12]यस्सहायः ।
स चैकदन्तोऽभ्यवहारकेल्याः पिचण्डिलत्वं पुनरुक्तमेतु
॥ २९ ॥

---

[1] टगल-क,ग. [2] नावित-क.ग.घ. [3] देशता-क.ग.घ.
[4] भिनस्योपैकम्-क.ख.ग.घ. [5] गते ख्या-क.ग. [6] नजत-घ. [7] मैत्रा-ग.
[8] नुभानां-क. [9] चित:ख-ख. [10] ग्रहारी-घ. ग्रहरीतिः-क.ग.
[11] स्थानयोरे-ख. [12] नस्स-क,ग.

[1]मल्लिकाचूडः—अतीवानुरूपमेतत् ।

कुवलयापीडः—(विहस्य) जन[2]वादोऽयं योग्यं योग्येन सम्बध्यत इति । युक्त एव ।

(नेपथ्ये)

यो विश्वकर्माधिकशिल्प[3]लीलां
सन्दर्श[4]यन्नत्र ततान मैत्रीम् ।
सोऽयं[5]मयः स्वानुभवैक[6]तानः
स्यादीशिता दानवदैत्यपङ्क्तेः ॥ ३० ॥

मल्लिकाचूडः—अहो ! [7]दानवदैत्यरिपोरपि [8]विभ.रेतस्मिन्नपि महाननुग्रह इति ।

कुवलयापीडः—पन्था एव एष गुणप्रियाणां महताम् ।

(नेपथ्ये)

यद्वैदग्ध्यादयं यत्नो दुग्धाब्धिमथनादिकः ।
करणं मङ्गल[9]स्यास्य गुरुस्स[10]र्वार्यतामियात् ॥ ३१ ॥

मल्लिकाचूडः—प्रागेव दत्तमपि पुनरुक्त्या दृढीकृतमाचार्यपदमेतस्य ।

---

1 "मल्लिकाचूडः-अतीवानुरूपमेतत्" क. नास्ति । 2 वादोऽयं-ग. 3 शीलां-घ. 4 यन्मित्र-ग. 5 मया-क. 6 तान-क.ग.घ. 7 दानदै-क. 8 भोरतस्मिन्नपि-क. बोरेतस्मिन्म-ग. 9 स्याद्य गु-ख. 10 वर्थिता-क.ख.

कुवलयापीडः—निपुणं खलु मन्त्रितं भवता ।

(नेपथ्ये)

वैवाहिकोत्सवविधानमनोज्ञतायां
भावं निधाय कृतसर्वनिधानदानः ।
[1]यस्सार्थभावमनयद्धनदाभिधां स्वां
सोऽयं जयत्यनुपमान[2]धनः कुबेरः ॥ ३२ ॥

मल्लिकाचूडः—चिरेण खलु नाम सदृशं [3]कर्मैतस्य ।

कुवलयापीडः—चिरसम्भृतिः खलु धनस्य जायते
सफलप्रदानस[4]मयौचितीवशात् ।
सफला [5]तदैव बहुदानचातुरी
जलदस्य मौक्ति[6]कक्लेप्यने[7]हसि ॥ ३३ ॥

(नेपथ्ये)

किं बहुना

यथा यथा भवत्यत्र यस्य यस्याभिवाञ्छितम् ।
तथा तथा भवत्येव देवतप्रेमकारिणाम् ॥ ३४ ॥

मल्लिकाचूडः—[8]सखे ! महानानुग्रहसमयोऽयं माधवस्य । तदावाभ्यां [9]अपि पार्श्ववर्तिभ्यां भवितव्यम् ।

---

[1] यस्यार्थ-क.ख.ग. [2] धरः-ख.घ. [3] करै तस्य-क.ग.
[4] मयोचि-क.ख.ग. [5] तथैव-ख. [6] क प्यने-क. क रेऽप्यप्य-ग.
[7] हसी-क. [8] 'सखे !' घ. नास्ति । [9] 'अपि' क.ग. नास्ति ।

कुवलयापीडः—यद्रोचते प्रियसुहृदे ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

(ततः प्रविशति [1]सवधूको माध[2]वश्शिवादयो वैन[3]तेयस्सगणो-वरुणश्च ।)

शिवादयः—दिष्ट्या सलक्ष्मीकं देवमभिवीक्ष्य मोदामहे ।
[4]तथैवेनमपि लोकोत्तरजामातृभावमुदितं वरुणं च ।

वरुणः—सत्यमेतत् ।

क्व जडप्रकृतिर्जनः क्व चासा-
वजहत्सत्वगुणस्त्रिलोकनाथः ।
क्व च दानकलाप्रतिग्रहः [5]क्वे-
त्ययते विस्मयमस्मदीयचेतः ॥ ३५ ॥

माधवः—

स्वानां न [6]भवतां वाणी [7]स्वातन्त्र्यति मा[8]भमुम् ।
[9]सुखं [10]यन्मानसे वर्ते शुकवन्मणिपञ्जरे ॥ ३६ ॥

वैतालिकः—(सहर्षम्)

पुनर्लक्ष्मीम[11]नुप्राप्य पुनरुक्तमयं सुखम् ।
यदेव दृश्यते देवः तदेव तपसां फलम् ॥ ३७ ॥

---

[1] वधू-क.ग. [2] वश्च शि-ग. [3] तेयो व-ख. तेयस्सागरो-ग. [4] तदैवे-क.ग. [5] केत्य-ख. [6] भवता-घ. [7] स्वतन्त्र-ख.घ. स्यतन्त्र-ग. [8] मयम्-क. ममम्-ग. [9] सुखा-क.ग. [10] यान्मा-घ. [11] नुवाप्त पु-ग.

रमा—(स्वगतम्) अम्महे तावं तोविदंविरहसंदावो खणमंतेण एव्व-णिउंतो आसि । जो खिल खणंवि कंपसदं कलेदुं णिउणो ।

(अहो ! तावान् तद्विरहसन्तापो क्षणमात्रेणैव निवृत्त आसीत् । यः किल क्षणमपि कल्पशतं कर्तुं निपुणः ।)

(इति कटाक्षैर्माधवं अभिषिञ्चति ।)

माधवः—(प्रियामभिलक्ष्य सहर्षवैलक्ष्यम्) (स्वगतम्)

अनिद्राणा[1]पेक्षैरचिरहृदयादाननिपुणै-
रलङ्कुर्वा[2]णैर्द्रागसितमणिमालाभिरभितः ।
क[3]टाक्षैरेणाक्षीकवचमकरोद्वपुषि मे
तदेवालं[4]मन्ये विरहप[5]रितापोप[6]शमने ॥ ३८ ॥

(प्रकाशम्) किमिदानीं कर्तव्यमाशंसन्ते भवन्तः ?

[7]सर्वे—किमवशिष्यते पूर्णकामस्य भवतः ।

तथा हि—

[8]जितस्त[9]त्ताद्दृग्यो विरहपरितापो[10]मदनज-
स्त्रिलो[11]कीवीरत्वं दनुजविजयैःख्यापितमभूत् ।

---

[1] पेक्षते-क. पेक्ष्यैर-घ. [2] णैर्भ्रामसि-घ. [3] टाक्षेणा-ग. [4] मन्यं-क. [5] 'रि' ग. नास्ति । [6] शमनम्-क. [7] "सर्वे- किमवशिष्यते पूर्णकामस्य भवतः" क.ग. नास्ति । [8] हित-घ. [9] त्ताद्दृस्पो वि-क. त्ताद्दृश्यो वि-ख. [10] मवन-क.ग. [11] कीभिस्त्वं-क. कीधीरत्वं-ग.

सुखं लब्धा दुग्धाम्बुधितनुभवा च स्वय[1]मियं
परित्यक्तो दूरं प्रणयकलहश्चापि युवयोः ।। ३९ ।।

[2]तदद्य नावशिष्यते मनोर[3]थावशेषः । तथा[4]प्येतदेव केवल-

माशास्यम् ।

असा[5]वङ्क[6]ग[ता] [[7]तु] [8]स्यादनपायतया [9]तव ।
[10]जयत्वयश्च सम्बन्धश्चन्द्रिकाचन्द्रयोरिव ।। ४० ।।

(रमां प्रति)

यःकल्याणगुणाकर[11]स्त्रिजगतीवीरा[12]ग्रणी वर्तते
[13]यस्मै देयमपत्यरत्नमिति [14]यत्तोयेशितु[15]र्वाञ्छितम् ।
तत्पूर्या कृतकृत्यमस्य[16]सुमितः प्रायः [17]कृतार्थं कृथाः
तत्ताद[18]कृतते[19]मानसानुसरणैः पातिव्रतीसम्पदा ।। ४१ ।।

रमा—(सलज्जम्) (स्वगतम्) लज्जाए संकुचंदि मह अंगाणि । जं संवेहिं देवेहिं णादं पणअकलहं पवंतणं तस णिवंतणं अ किंणु कलेसि । (प्रकाशम्) जं भवंतेहिं आणंतं । (स्वगतम्) (लज्जया सङ्कुचन्ति ममाङ्गानि । यत्सर्वै र्देवैर्ज्ञातं प्रणयकलह-प्रवर्तनं तस्य निवर्तनं च । किन्नु करोमि । (प्रकाशम्) यद्भवद्भिः

---

[1] मितीयं-क. [2] तवाद्य-ग. [3] थाशेषः-क. थावेशः-ख.ग.
[4] प्येवदे-घ. [5] वन्तग-घ. [6] गते क.ख.ग.घ.
[7] त-क.ग. त्व-घ. [8] स्यावन-क.ग. [9] तदाव-क. तदा-घ.
[10] जयत्वं-क.ग. [11] स्त्रिजती-क. [12] ग्रणिर्वर्तते-क.ग. [13] तस्मै-ख.घ.
[14] युक्तो ये-क. [15] र्वांभितु-क. [16] मुमतः-क. [17] कृतार्थः-क.
कृतार्थाः-ग. [18] कृक्कति-क. कृप्रति-ग. [19] मान्सूदनु-क. मानुसानु-ग.

आज्ञप्तम् ।) (इति शृङ्गारलज्जां निरूपयन्ती प्रणमति ।)

शिवादयो वरुणश्च—

यल्लीलालव एव सर्वसुमनस्साम्राज्यलाभोत्सवो
[1][यस्यास्सा] करुणाकटाक्षकणिका दारिद्र्यवि[2]द्राविणी ।
[3]तस्यास्ते जगदेकमङ्गलमणीदीपायितायाः पुनः
किं[4]वाऽऽशास्यमिति प्रणामसमये[5] मज्जेम लज्जाम्बुधौ ।।४२।।

वैतालिकः—(ऊर्ध्वमवलोक्य) अनुजानातु भवान् यथा पुरस्स्थानगमनाय । यदेष [6]यामातिगतया [7]ललाटंतपस्तपनो भविष्यति । वयमपि श्वेतद्वीपवासिनां आ[8]मोदमुपकल्पयिष्यामः ।

शिवादयः—जात एव सर्वेषां जगतामानन्दः, न हि कुमुदामोदसंशयश्चन्द्रप्रसादसद्भावेऽपि । तथापि तनयाविरहदुर्म[9]नायमानमेनं क्षिप्रमा[10]नन्दयतु भगवान् ।

वैनतेयः—युज्यत एतत् ।

रमा—(स्वगतम्) किंणु खु आसंसिदं वंखदि तादोत्ति आसंका हिअअस्स । (प्रकाशम्) (वरुणं प्रत्यपवार्य) ताद ! जं किंवि अहिलसिदं हवे तं कहेहि पूरइस्सदि भट्टा ।

(स्वगतम्) (किन्नु खल्वाशंसितं वक्ष्यति तात ! इत्याशङ्का हृदयस्य । (प्रकाशम्) (वरुणं प्रत्यपवार्य) तात ! यत्किमप्यभिलषितं भवेत्तत्कथयस्व पूरयिष्यति भर्ता ।)

---

[1] यस्येयं-क.ख.ग.घ. [2] द्रावणा-क. द्रावणी-ग. [3] तस्तास्ते-क.घ. [4] वा शस्य-ख. [5] मज्जेव-क.ग. [6] यामातितग-क. यामार्धातिग-घ. [7] ललाटस्तलस्त-क. [8] मोपमु-घ. [9] नयामा-घ. [10] नन्दयितुं-क. नन्दयितु-ग.

माधवः—किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

वरुणः—दलि[1]ता दानवमाया द्रावितमासीद्बलं तेषाम् ।
निष्प्रत्यूहविलासैर्निर्वृत्तोऽजनि महोत्सवो जगताम् ॥ ४३ ॥

अपि च

प्रतिज्ञेयं [2]पूर्णा मम च [3]क्षितिजामातृकलना-
द्वियो[4]गप्रक्षोभस्सपदि युवयोः शान्ति[5]मयितः ।
त्रिलोकी त्वद्वीक्षाजनित[6]मिह नेत्रोत्सवमगात् ।
स्वयं चेयं कन्या मम सपदि धन्या त्वदयनात् ॥ ४४ ॥

तथापीदमस्तु ।

(भरतवाक्यम्)

[7]भूमिस्सदा भव[8]तु सम्भृतसस्यजाता
नाथा भवन्तु निजधर्मरताः पृथिव्याः ।
साहित्यसम्पदभिवृ[9]द्धि[मु]पात्त[10]लोकाः
सर्वान् बुधान् [11]सुखयतु क्षपितान्त[12]रायाः ॥ ४५ ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ तृतीयोऽङ्कः समाप्तः ॥

॥ सम्पूर्णश्चायं समवकारः ॥

---

[1] ता हि नव-क,ग. [2] पुर्णा-क. [3] मत्क्ष-क. [4] गःप्र-क,ख,ग. [5] म इतः-ग. [6] मिहि ने-क, [7] भूमिस्तदा-क.ग, [8] तु संसृतस-ख. तु सम्प्रति स-ग. तु सन्तत स-क. [9] द्धिरुपा-क.ख.ग.घ. [10] लोका-क.ख.घ. [11] सुखतु-क, [12] राया-क.घ- राय-घ.

पद्यानुक्रमणिका

शुद्धिपत्रिका

अशुद्धः	शुद्धः	पुटम्	पङ्क्तिः
तपसाम् एप	तपसामेष	3	4
तामुउप	तां उप	7	9
रसी तनया	रसीतनया	10	6
मुपाह	मुपह	14	7
स्वयव	स्वयंव	15	1
श्च्युत	श्च्चुत	17	9
वनतेयः	वैनतेयः	23	11
एंति अउं	एंतिअउं	28	1
महसं	महंसं	36	13
र्गमवे	र्गमावे	45	5
विगुरु	विर्गुरु	47	8
अमीशिवा	अमी शिवा	47	6
क्लान्ता	कान्ता	49	12
नेपेथ्ये	नेपथ्ये	50	10
तेयंः प्र	तेयं प्र	54	3
जामता	जामाता	55	22
ऽयोसा	योऽसा	59	1
क्रिं बहुना	किं बहुना	67	13
गणो-व	गणो व	68	3